

11-D-313a
~~16-D-192~~

M. Bobrzyński

MICHAL BOBRZYŃSKI

NAPSAL
JAROSLAV BIDLO

V PRAZE 1936
NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ

Darem od *prof. Skallaba*
v *Brně*

Inv. čj. 6301.

Dne 3. července r. 1935 zemřel v Poznani zahraniční člen I. třídy České akademie věd a umění Michal Bobrzyński, znamenitý dějepisec a politik polský, jenž dlouhou řadu let měl účinný vliv na kulturní pokrok Poláků v někdejší rakouské Haliči.

Narodil se r. 1849 v Krakově, kde otec jeho byl lékařem. V Krakově též konal své studie gymnasijsní a universitní. Neobyčejně nadaný, pronikavý a střízlivě realisticky založený duch jeho dospíval tam v letech, kdy Krakov po nešťastném lednovém povstání (r. 1863) se stal ohniškem národní reakce, odvracející se od úsilí zvrátiti neutěšený stav polského národa opakovanými pokusy o povstání. Hlasatelé nového směru v národní politice polské (s hrab. Stanislavem Tarnowským, historikem prof. Jos. Szuijským, publicistou Stanislavem Kozmianem a hrab. Ludvíkem Wodzickým v čele) „strhující plášť bludného vlastenečství

s těch, kteří se do něho halili, učili společnost mít občanskou odvalu, která se v ní dosud malé oblibě těšila, a zahánbovali ty, kteří pro popularitu byli ochotni se shovívavě chovati k věcem, které pokládali za chybné“.¹⁾ Hledali a ukazovali na organickou kulturní práci, počítající s danými poměry jako na jediný nadějný a spolehlivý prostředek, poskytující naději v lepší budoucnost národa. Jos. Szujski v těch letech (1861-1866) psal a vydával své čtyřsvazkové „Dzieje Polski“, Valerián Kalinka vydal r. 1868 svou práci „Ostatnie lata Stanislawu Augusta“ a několik jiných historiků (především August Bielowski a A. Z. Helcel) vydávali a připravovali soustavná vydání pramenů k dějinám polským jakožto nezbytný základ k střízlivému zkoumání polské minulosti, a všichni sledovali účel nalézt skutečné a pravdivé příčiny národního neštěstí. „Boj s nepřetržitostí povstání [t. j. s úsilím, aby Poláci opětovanými povstáními dávali na jevo svůj protest proti zničení svého

¹⁾ Bobrzyński, Dzieje Polski t. III., str. 272.

státu a s míněním, že takto konečně dosáhnou znovu své politické samostatnosti] se změnil v převrat celého politického myšlení národa“¹⁾ — a toto se od té doby soustřeďovalo na plodnou práci kulturní. Szujski a Kalinka naznačili nový směr nejen historické práci, nýbrž i publicistice a získali pro něj řadu mladších následovníků, kteří byli označováni jménem krakovské školy historické a zároveň i politické. Mladý Bobrzyński zaujal mezi stoupenci Szujského a Kalinky záhy místo nejvýznačnější, spojuje hned od počátku své zpytování a přemýšlení o podstatě a smyslu polských dějin se snahou vyzovovati z něho rázně, důsledně a opravdově praktické důsledky, nápravu společenského a politického života polského.

Maje věku svého 23 let dosáhl hodnosti doktora práv (r. 1872) a již rok na to (1873) se habilitoval na krakovské universitě za soukr. docenta dějin polského práva. Jeho habilitační prací byl spis „O ustawodawstwie nieszawskiem Kazimierza Jagiellończyka“ (Krakov 1873),

¹⁾ Tamže.

v němž, používaje nové tenkrát (waitzovské) historické metody k stanovení vzájemného poměru příbuzných pramenů, dokázal, že různá znění (texty), v nichž se dochovala usnesení šlechty, shromážděné v listopadě r. 1454 v Nieszawě nad Vislou (za účelem válečné výpravy proti řádu rytířů německých), mají sice za základ (jako hlavní text) usnesení šlechty malopolské, ale že přes to každý text má význam samostatného a původního aktu. Dospěl k poznání, že šlechta každé země polské zvláště se usnášela a usnesení své sestavovala, takže vedle požadavků, ve kterých se šlechta všech zemí shodovala, každá země vyslovovala své požadavky zvláštní. V Nieszawě tudíž sněmovala šlechta v několika skupinách, z nichž každá se skládala ze šlechty určité země, na které se Polsko rozpadalo. Usnesení šlechty jednotlivých zemí polských r. 1454, když byla sestavena písemně a králem ve formě zvláštní listiny potvrzena, mělo význam vyjádření (a po případě i doplnění) zvykového práva zemského určitými ustanoveními čili zá-

kony. Podle Bobrzyńského byla *ustanovení nieszawska proními zákony zemského práva* v plném významu tohoto slova, které však zároveň zemské právo předstihly. Hlavní jejich význam záležel v tom, že položily základ k pozdějšímu polskému sněmovnictví šlechtickému. V usneseních nieszawských byla m. j. poprvé vyslovena zásada, že král nemá vydávati nových ustanovení ani svolávati obecné hotovosti zemské bez svolení zemských sněmů, jichž se účastní všechna šlechta příslušné země. Tím Bobrzyński vyvrátil dosavadní mínění, že polský šlechtický sněm se vyvinul ze shromáždění královských úředníků, čili z královské rady, která měla pravomoc pouze poradní tak, že král jejím míněním nebyl vázán. Naproti tomu zemské sněmy si přisvojovaly v zásadě právo vnučovati králi svou vůli. Bobrzyński tento obrat (ne-li převrat) v dosavadním vnitropolitickém životě polském vysvětlil jako znalec římského práva tím, že jagellovští králové nedovedli používatí své moci, aby zvykové právo rozvíjeli a zdokonalovali podle

potřeb a požadavků skutečného života, který se v 15. století rychle rozvíjel.

Na základě toho, co s vynaložením veliké práce i důmyslu vyšetřil o významu zákonů nieszawských, mohl Bobrzyński za nedlouho vyličiti poměrně snadno a lehkým pérem průběh a význam prvních skutečných celostátních čili valných sněmů polských, jež se konaly na rozhraní století 15. a 16. za vlády králů Jana Albrechta (1492-1501) a Alexandra (1501-1506), v obsahlém článku „Sejmy polskie za Olbrachta i Aleksandra“, uveřejněném v „Ateneu“ r. 1876. Z usnesení piotrkowského sněmu z r. 1496 jest viděti, že šlechta nabyła již porozumění pro to, jak jest potřebí centralisace a reprezentace při jednání o státních potřebách, čili konkrétně, že uznávala, aby vedle sněmů zemských čili sněmíků se scházely a jako zákonodárná instituce fungovaly i *sněmy valné, skládající se ze zástupců jednotlivých zemských sněmů* — třebaže si neuvědomovala potřebu, aby byl vymezen poměr mezi sněmem valným a sněmy zemskými, jmenovitě v tom ohledu, zdali

sněm valný má býti sněmům zemským nadřazen.

Bobrzyński dovozuje, že ustálením sněmů jako všestátního nebo všenárodního tělesa zákonodárného se moci panovnické otvírala vyhlídka na zesílení a rozšíření její pravomoci, a to zvláště tím, že na králi záleželo provádění sněmovních usnesení. Dosavadní převaha a vliv mocných pánů, světských i duchovních, utrpěla těžkou ránu tím, že se těžiště politického vlivu přesunulo do sněmů, sloučených s panovníkem řadou společných zájmů. Již za vlády Kazimíra Jagellovce (1447-1492) se stala pro Polsko palčivou otázkou, zdali se stane novověkým státem monarchickým či aristokratickým (nebo spíše oligarchickým). Poněvadž Kazimír propásl vhodnou dobu k porážce aristokracie, s panovníkem soupeřící, jeho synové Jan Albrecht a Aleksandr nemohli nežli přibrati si ku pomoci k boji s přemocnou aristokracií (velmoži) nižší šlechtu, do té doby politicky trpnou a k politické činnosti ještě nedostatečně připravenou. Poněvadž šlechta trpěla útisky od aristo-

kracie, tvořící radu královskou, našli v ní Jan Albrecht a Aleksandr pomocníka a spojence, který plnil jejich přání, a mohli tudíž provést řadu oprav, jmenovitě v organizaci nejvyšší správy státní a finanční.

V boji, který s podporou šlechty oba králové vedli s aristokratickou oligarchií, ukázala se tato bezmocnou, a výsledkem boje bylo ustálení ústavní monarchie a parlamentarismu, které pro budoucnost poskytovaly naději zdravého a příznivého rozvoje státu s mocným, o důvěru šlechty - národa se opírajícím panovníkem, majícím možnost udržovati přísnou kázeň a pořádek. Boj krále s aristokracií a jeho vítězství vrcholí zákonem „Nihil novi“ (z r. 1505), jehož relativní (t. j. podle daných poměrů tehdejších) prospěšnost Bobrzyński přesvědčivě dovozuje a hájí.

K práci o zákonech (statutech) nie-szawských se řadí methodicky i věcně pronikavý spis věnovaný dějinám městského stavu v Polsku „O założeniu sądów wyższych prawa niemieckiego na zamku krakowskim“, vydaný ve IV. svazku

„Sprawozdań wydziału historyczno-filozoficznego Akademii umiejętności“ v Krakově r. 1875, jenž obsahuje velmi poučný výklad o tom, jak německé právo, a to jmenovitě magdeburské, se dostalo do Polska a jakého tam nabylo významu, zvláště v soudnictví. Spisovatel byl nucen vyložit za tím účelem soudnictví německé, zvláště pak postup, zachovávaný při odvoláních proti rozsudkům a ukázati, jaké odchylky způsobilo přesazení německých řádů na půdu polskou. Nemohl ovšem nechat bez povšimnutí i otázku vyrovnávání řádů polských s německými. Ale jeho jasné a zajímavé výklady jsou založeny na podrobném a únavném srovnávacím studiu zachovaných pramenů, jmenovitě pak četných rukopisů a starých tisků, obsahujících text zákona, vydaného králem Kazimírem Velikým (nejspíše r. 1365), hledícího ke zřízení nejvyššího soudu německého práva v Krakově¹⁾.

1) Jakousi odnoží této velké základní práce byla Bobrzyńského veřejná přednáška „Bunt wójta krakowskiego Alberta z roku 1311“, kterou měl v Krakově

Na základě této práce se Bobrzyński stal r. 1875 soukr. docentem práva německého, načež odjel do Německa, kde ztrávil celý rok na studiích, poslouchal hlavně prof. Sohma ve Strassburce, ale navštívil i jiná universitní města, zejména Berlín, kde zvláště se seznámil s proslulým badatelem a vydavatelem historických pramenů prof. Jiřím Waitzem, jenž tehdy právě, stav se hlavním ředitelem veliké edice „*Monumenta Germaniae historica*“, přesídlil z Götting do Berlína. Vedle své přesné kriticko-analytické metody, prováděné při studiu a vydávání pramenů, měl Waitz pro Bobrzynského veliký význam jakožto dějepisec státního zřízení a práva. Ze Bobrzyński využítkoval svého pobytu v Německu velmi svědomitě, o tom svědčí jeho příruční kniha

v listopadě roku 1876 a vydal tiskem r. 1877 v Bibliotece Warszawské. Nové vydání vyšlo v I. sv. Bobrzynského „*Szkice i studja historyczne*“ (Kraków 1922). Bobrzyński v této přednášce nastínil výstižně několika výraznými rysy vznik a význam německé kolonizace a postavení Krakova jako německé osady, ač hlavního a nejdůležitějšího města celého státu, k panovníkovi, jakož i pokus německých předáků krakovských obsadit trůn polský na úkor Vladislava Lokýtky.

dějin německého práva „*Historya prawa niemieckiego w zarysie*“ o 184 stránkách, vydaná v Krakově r. 1876. Obeznamiv se studiem německého práva s dějinami německými a západoevropskými vůbec, získal tím Bobrzyński způsobilost pronikati hlouběji do smyslu dějin vůbec a zvláště pak srovnávatí s jejich průběhem průběh dějin polských.

Současně se svými prvními badatelskými studii, kladoucími základy pro rozumění a pojetí dvou důležitých oborů nitropolitického a společenského vývoje středověkého Polska (t. vývoje stavu šlechticko-zemanského a stavu městského), připravoval Bobrzyński k vydání několik pramenů, jež v nejbližších letech brzy po sobě uveřejnil v III., V., VI. a VII. svazku sbírky „*Starodawne prawa polskiego pomniki*“. Byly to zejména ve III. svazku (z r. 1874) „*Correctura statutorum et consuetudinum regni Poloniae anno MDXXXII decreto publico per Nicolaum Taszycki, Bernardum Macieiwski... confecta et conventioni generali regni anno MDXXXIV proposita*“

čili, jak se obyčejně krátce nazývá, sbírka zákonů nebo *Statut Taszyckého*. V V. svazku (z r. 1877) vydal Bobrzyński „Tractatus de natura iurium et bonorum regis et de reformatione regni ac eius reipublicae regimine“, který nedlouho před rokem 1504 napsal právník *Stanislaw Zaborowski* („regni Poloniae thesauri notarius“), nejspíše k rozkazu královu o velmi důležité věci, o kterou celá země se zajímala a o které měl piotrkowský sněm roku 1504 s konečnou platností rozhodnouti. Dále v témž V. svazku umístil velmi cenné a zajímavé „Monumentum . . . pro reipublicae ordinatione congestum“, sepsané za vlády krále Kazimíra Jagellovce od velmože *Jana Ostoroga*, pak mistra *Pavla Vladimírova* „Tractatus de potestate papae et imperatoris nec non de ordine cruciferorum et de bello Polonorum contra dictos fratres“, jakož i polemiku dominikána *Jana Falkenberga* proti tomuto traktátu namířenou p. t. „Liber de doctrina potestatis papae et imperatoris editus contra Paulum Vladimiri Polonum“. V VI. svazku (z r. 1881)

vydal „Decreta in iudiciis regalibus tempore Sigismundi I. regis Poloniae a. 1507-1531 Cracoviae celebratis lata . . .“ a v VII. svazku (z r. 1882) „Acta expeditionum bellicarum palatinatus Calissiensis et Posnaniensis in Valachos et in Turcas a. 1497-1498“, „Puncta in iudiciis terrestribus et castrensibus observanda a. 1544 conscripta“ a dvě jiné věci menší váhy.

Prokazuje svými edicemi a rozpravami, kterými tyto edice doprovázel (jak níže bude vyloženo), svou mimořádnou vědeckou způsobilost a svědomitost, svou erudici, ovládnání novodobé vědecké metody dějepisické, svou pronikavost a bystrost v chápání dějinných událostí a jejich souvislostí a obzvláště pak geniální takřka obratnost ve vyjadřování svých názorů, ve výkladech a dějinném líčení — postupoval Bobrzyński v těchto letech rychle v hodnostech i ve svém vědeckém významu tak, že již r. 1877 (ve věku 28 let) se stal mimořádným a r. 1879 řádným profesorem polského a německého práva na krakovské universitě. R. 1878

se stal mimo to i ředitelem zemského archivu v Krakově a téhož roku řádným členem krakovské akademie věd.

Svými vydáními historických pramenů zjednal si Bobrzyński velmi záhy nevšední znalost látky, t. j. původních zpráv o událostech. Jeho bystrý duch, snující rychle dalekosáhlé souvislosti, pronikl tím mnohem hlouběji k jádru polského dějinného vývoje, a to hlavně do dějin druhé polovice 15. a první polovice 16. století a uvědomil si, že v této době dlužno hledati klíč ku pochopení dějin polských vůbec.

„Statut“ čili „zákoník“ (sbírka soudního práva) Mikuláše Taszyckého a jeho spolupracovníků, ač byl zamítnut sněmem r. 1534 a nestal se zákoníkem skutečným (závazným), měl přece význam velmi důležité památky, v níž se zrcadlilo veliké opravné politické hnutí šlechty polské, které jsou vedeno řadou osvícených a pokrokových členů šlechtické společnosti usilovalo od sklonku 15. století o vytvoření vhodného a dobře zřízeného vládního stroje, který měl být

prostředkem, jímž by silný panovník uplatňoval svou vůli ve smyslu a podle přání šlechty, zastoupené na celostátních sněmích, čili běželo o zřízení náležité státní správy pro konstituční monarchii.

Obširná, velmi učená a o právo kano-nické hlavně se opírající rozprava Stanisłava Zaborowského, požadující a odůvodňující požadavek, aby královské statky, zastavené nebo propůjčené věřitelům královské pokladny, byly jí od nich vráceny nebo jim odňaty pro potřeby nezbytné obrany státu proti hrozícímu útočnému postupu Turků — obeznámila Bobrzyński s podstatou a vznikem reform, provedených králem Alexandrem na sněmích r. 1504-1506. Tomu nasvědčuje zejména jeho článek „Stanisław Zaborowski. Studium z historii literatury politycznej XVI stulecia“, uveřejněný v „Przewodniku naukowym i literackém“ r. 1877.

Vydání proslulého Ostrorogova „Monumenta“, o němž Bobrzyński současně s jeho vydáním uveřejnil velmi cenné pojednání (Jan Ostroróg. Studium z lite-

ratury politycznej XV stulecia“ v „Przewodniku naukowym i literackém r. 1877“), jej přimělo k tomu, aby opravné politické hnutí polské šlechty zbádal takřka u kořenů jeho a vytkl náležité místo a význam jak tomuto sepsání, tak i spisovateli jeho, který se snažil myšlenky a snahy tohoto hnutí v jejich celku vyjádřiti, sjednotiti a s nimi celou šlechtickou společností obeznámiti. Jak zdařile Bobrzyński vystihl význam „Monumenta“ a jeho poměr k opravnému hnutí shora dotčenému, toho výmluvným svědectvím jest okolnost, že po polemikách tak vážných soupeřů, jako byl Pawiński a Caro, nebyl nucen nic ze svých základních názorů ani odvolati ani změnit, takže v předavcích, jež přičinil k druhému vydání svého pojednání o Monumentu Ostrorogově, uveřejněnému r. 1885 v „Pamiętniku wydziału historyczno-filozoficznego Akademii umiejętności“ v Krakově, v podstatě pouze reaguje na výtky a námitky, které jeho soupeři proti jeho názorům byli pronesli.

V pojednáních a rozpravách shora

uvedených vyložil Bobrzyński velmi poučavým a přesvědčivým způsobem, že politicko-opravné hnutí šlechty polské, začínající se okolo polovice 15. století a trvající asi do polovice století 16., dlužno pokládati za hlavní osu dějin polských vůbec. Veliký polský stát, nemající dostatek přirozených a pevných hranic, potřeboval čím dále tím naléhavěji (když sousedské poměry se stávaly čím dále tím složitější, neklidnější a nebezpečnější — zvláště od té doby, kdy turecká říše se počala rozpínati přes dolní Dunaj a na severní pobřeží Černého moře), aby jeho dosavadní „středověké“ společenské složení a státní zřízení i politická správa se změnila způsobem vyhovujícím náležitě nově se hlásícím potřebám. „Polsko, jako všechny současné patrimoniální státy, se skládalo z několika stavů, stojících odděleně a na různých základech. Kvetla v něm církev, zorganizovaná podle svého kanonického práva, které všemu duchovenstvu i jeho majetku zabezpečovalo úplnou, bezohlednou nezávislost, církev měla své vlastní synodní

zákonodárství, své vlastní soudnictví a správu. V ochranných zdech byla zavřena města, zařízená podle práva německého, se schůzemi lidu, městskou radou, se soudem fojtovsko-konšelským, a všechna tato zřízení jim zabezpečovala úplnou samosprávu a jasně je oddělovala od ostatku zemanské společnosti. Konečně tato zemanská společnost — což pak, jsouc uzavřena ve svých různých zemích, opírajíc se o zemské právo, chráněna jsouc zemskými úřady, shromažďujíc se každoročně na hromady (wiece), neměla na starosti jen své vlastní zájmy, neuzavírala se žárlivě v okruhu svých vlastních potřeb a svobod? Vedle těchto stavů jaksi stranou stála moc královská, která vládla svým ohromným majetkem a na důchodech z nich plynoucích zakládala svou moc a sílu. Pod její křídla se utíkali stavové, aby si zabezpečili vnitřní mír a obranu před nebezpečným sousedem, ale poměr stavů ke králi nevyplýval z vrozeného citu povinnosti hájiti vlast krev i jměním, nýbrž se zakládal na

formálních smlouvách, výsadách...“¹⁾ Dobro jednotlivého stavu mělo přednost před dobrem veřejným, obecným.

Král sice měl v oboru své vlastní působnosti moc neobmezenou, ale jinak (nehledě k městským výsadám) byl vázán zvykovým právem zemským. Měl sice možnost toto právo podle potřeby doplňovati a i měniti, ale nemohl to činiti samovolně, nýbrž přihlížeti k všeobecně uznaným potřebám a k právnímu přesvědčení zemanské společnosti. Aby se mohl přesvědčiti, jak tato společnost smýšlí, konal každoročně porady (colloquia magna, wiece) se zemskými úředníky. Kdežto král Kazimír Veliký († 1370) učinil kroky ve směru zdokonalení zemského práva, aby lépe vyhovovalo potřebám státního celku, jeho nástupci nenásledovali jeho příkladu, a tak se brzy dostavily vážné rozpory mezi těmito potřebami a platnými státními i společenskými řády. Král Kazimír Jagellovec soustřeďoval sice ve svých rukou mimořádnou moc, jaké žád-

¹⁾ Citát z článku „Stanislaw Zaborowski“ (podle 2. vydání v *Bobrzyńského Szkice i studja historyczne* II, 91).

ný jiný král polský neměl (rušil rázně výsady církve, duchovenstva, velmožů i měst), ale nedovedl své moci náležitě využítovati. „Vláda jeho jest vyplněna stálými stížnostmi na pohodlnost královu, na zanedbávání nejpodstatnějších úkolů soudnictví a správy, stížnostmi, kterým dlužno dáti úplnou víru, poněvadž je vyslovují lidé nejrozličnějších odstínů a stran...“¹⁾ Kazimír rušil sice výsady, ale neuvědomoval si, co by mělo býti místo nich zavedeno, jaká právní zásada by měla nastoupiti. „Ne každý chápal, že na místo výsad by měla býti postavena zásada lásky k vlasti, pobízející všechny, aby obětovali svou krev a své jmění na oltáři obecného dobra“.²⁾ Co v šlechticko-zemanských kruzích už delší dobu se cítilo a nejasně poznávalo a jen bouřlivými výbuchy nespokojenosti a požadavky, usilujícími podrobiti jiné stavy státním břemenům, bylo dáváno na jevo, to dovedl vyjádřiti velmi jasně, vhodně, soustav-

1) Citát z pojednání „Jan Ostroróg“ (2. vydání v Bobrzyńského Szkice i studja historyczne sv. II, 67).

2) Tamže 66.

ně a obratně současník, rádce a spolupracovník Kazimírův Jan z Ostrorogu ve svém „Monumentum pro reipublicae ordinatione“, složeném po skončení dlouhé války s řádem rytířů německých a předloženém sněmu r. 1477.

„Monumentum“ mělo nepochybně veliký vliv na to, že v šlechtě proniklo přesvědčení, aby státní a společenské řády byly změněny, opraveny tak, aby všichni stavové byli povinni podle své možnosti přispívati na potřeby státní, aby všichni byli rovni co do svých práv a aby v čele státu zcela nezávislého, národního, stál silný panovník jakožto představitel společných zájmů a potřeb všech jeho obyvatelů.

Dva nejbližší nástupci a synové Kazimíra Jagellovce, Jan Albrecht a Aleksandr, učinili začátek v provádění těchto oprav v úplném souhlase a s podporou šlechty, která na sněmích začala vystupovati jako představitel všech ostatních stavů. Přičiněním Jana Albrechta bylo založeno polské sněmovnictví, a to na základě myšlenky, soustřediti v jednotném celostátním

sněmu všecko zákonodárství (centralism), a na základě myšlenky, že sněm se skládá ze zástupců obyvatelstva (representace), ovšem především a skoro výhradně šlechty jakožto stavu nejpočetnějšího a až dosud hlavní část státních břemen nesoucího. „Král přestal býti jediným představitelem státu, ale rozdělil se o nejvyšší státní moc se šlechtou, připustil k ní rovnoprávně zastupitelstvo šlechty. Šlechta navzájem se zřekla své stavovské nezávislosti a samostatného vývoje práva, ovšem ve skutečnosti pouze tím, že je vnutila celému státu a v sobě začala spatřovati celý národ. Tím však byla nucena přiznati panovníkovi nesporné, rovnoprávné účastenství v moci zákonodárné, právě vzniklé. Král zároveň s poslaneckou komorou tvoří nejvyšší orgán státu — sněm. Zákony mohou býti ustanovovány jen za jejich společného souhlasu. Ustanovuje je král, když si vyžádal mínění své úřednické rady se svolením poslanců. Ale král získává teď i novou moc, které dříve neměl, nebo spíše moc, kterou dříve prováděl pouze ve velmi obmezeném oboru,

teď nesmírně rozšiřuje: *moc výkonnou, vládní*. Dříve se úkol a povinnost králova obmezovaly na to, že měl hájiti země proti vnějším nepřátelům a uvnitř udržovati pořádek a rovnováhu mezi stavy, ... teď se poměry změnily k nepoznání: Vykonávání a provádění všech ustanovení sněmovních náleželo králi. A poněvadž sněmovní usnesení se vztahovala na všechny vnitřní záležitosti správy a soudnictví, tedy se obor vládní moci královy nesmírně zvětšil a přiblížil se k novým pojmům o této věci. Nikdo jiný, leč král, neměl práva také vydávati zákony sněmem ustanovené. To byl první krok k jejich provádění“.¹⁾ „Sněmy zlomily úřednickou hierarchii, která před tím, mísíc se do všeho, zbavovala krále moci, jež mu příslušela... Sněmy osvobodily krále od nejnebezpečnějšího nepřítel, neboť vyslovily zásadu, že král jen v zákonodárství a v požadování nových daní jest povinen žádati o svolení poslanců, a tím samým

¹⁾ Citát z pojednání „Sejmy polskie za Olbrachta i Aleksandra“ (2. vyd. v Bobrzyńského, Szkice i studja historyczne 199-200).

mu přiznaly, že ve všech ostatních věcech má moc neobmezenou“.¹⁾

K tomu, aby král mohl svou výkonou moc skutečně s úspěchem a prospěchem pro státní celek prováděti, „aby působení vládní moci bylo neustálé, trvalé, promyšlené a soustavné“,²⁾ bylo nezbytně potřebí, aby bylo radikálně změněno dosavadní úřednictvo. Především bylo potřebí odstraniti dosavadní doživotnost všech úřadů a poskytnouti králi právo, aby mohl z úřadů odstraňovati podle své vůle lidi nevhodné.

K řešení této otázky přistoupil král Aleksandr na sněmu r. 1504 a společně se sněmem provedl organisaci nejvyšší moci výkonné, ustanovil nejvyšší úřady královské (korunní) a vymezil obor jejich působnosti. Úřady nižší (starostů a zemské úřady) zůstaly nezměněny, zejména nebyly podřízeny „ministerstvům“, nýbrž zůstaly v přímé závislosti na králi.

Bobrzyński právem spatřuje vady reformy v tom, že bylo udrženo nadále

¹⁾ Tamže 201.

²⁾ Tamže 207.

osobní vladaření královo čili že král ho nesvěřil zmocněncům-úředníkům, kteří by byli jemu zodpovědni a na něm zcela závislí. Vadou bylo, že své ministry král mohl odstraňovati jen cestou soudní.

Na sněmu r. 1505 sice byly provedeny ještě další opravy v organisaci státní správy, ale ty neměly pronikavé důležitosti. Hlavní pozornost byla věnována organisaci moci zákonodárné tak, že byla rozřešena sporná dosud otázka, jaký podíl v ní má míti královská rada (senát), který před tím jakožto velmožská oligarchie byl velmi nebezpečným soupeřem královým. Zákonu „Nihil novi“, kterým tato věc byla vyřízena, přičítá Bobrzyński význam meze, oddělující novověký stát polský od středověkého,

Reformy provedené králi Janem Albrechtem a Aleksandrem byly jen počátkem, na který měli navazovati jejich nástupci, aby náležitě dokonali změnu středověkého státu v novověký. Ale tito nástupci, Zikmund I. a Zikmund II. August, toho nedovedli. Jednalo se především o to, aby zástupci šlechty (poslanci)

na valném (celostátním) sněmu měli plnou moc jednati a hlasovati podle svého přesvědčení a aby k platnému usnášení sněmu stačila většina hlasů a nebylo potřebí jednohlasnosti. Dále běželo o to, aby moc výkonná byla tak zorganizována, by úředníci byli úplně závislí na králi jako nejvyšším představiteli moci výkonné, aby král sám osobně moc tuto nevykonával, ale aby nižší úřednictvo bylo podřízeno vyššímu, v posledním stupni „ministrům“, t. j. úředníkům královským čili korunním. A konečně bylo potřebí vytvořiti stálou a dostatečně silnou obranu státu, t. j. vojsko, a to na základě všeobecného zdanění a rovnoměrného rozdělení státních břemen na všechny stavy. K rozřešení této otázky se staly různé kroky na sněmích za vlády králů Jana Albrechta a Aleksandra tím, že zejména sněm r. 1504 uvalil vysoké daně na všechny statky a že na tři leta zrušil všechna osvobození od daní, ale vadou bylo, že to bylo pokládáno jen za mimořádné, okamžité opatření a že pro budoucnost byl hlavní prostředek k opatření a udržování náležitého

vojska spatřován ve vrácení zastavených a jinak propůjčených královských statků, po čemž měla býti zřízena zvláštní státní pokladna. Ale „opření celého finančního hospodářství o korunní statky souhlasilo pouze se středověkým zařízením patrimoniálního státu. Pro novověký stát, mající tak ohromné úkoly, důchody z korunních statků nemohly postačiti. Tento potřeboval se opřít o soustavu všeobecného zdanění, byť i jen z toho důvodu, že tato soustava ničila stavovské výsady, činila všechny obyvatele rovnými a naplňovala všechny pocitem veřejného dobra“.¹⁾ „Není také nejmenší pochyby, že otázka vrácení korunních statků, která se lenivě vlekla po celou vládu Zikmunda Starého i Zikmunda Augusta, byla štítem, kterým se nejednou kryla komora poslanců před povolením daní, požadovaným od krále“.²⁾ Ale ani jiné reformy nebyly provedeny, a to hlavně úsilím velmožů — vysokých úředníků, členů královského senátu. „Ne-

1) Citát z článku „Stanislaw Zaborowski“ (2. vydání v Bobrzyňského „Szkice i studja historyczne“ II, 103).

2) Tamže str. 103.

dal nám osud v době následující hned po sněmu radomském (r. 1505) panovníka, jenž by viděl, že pramen zla tkví v přemrštěné nezávislosti hodnostářů, kteří místo aby vykonávali rozkazy vlády, pracovali k jejich zmaření a v senátě hájíce své stanovisko, jim kladli zásadní odpor⁽¹⁾. Králové Zikmund I. a Zikmund II. August neodvážili se ani s pomocí šlechty, ač tato by jí byla ráda poskytla, odpor tento potlačovati — „v rozhodné chvíli chyběla jim vždycky síla charakteru a odvaha“.

Celkový výsledek reformních snah šlechty i panovníků byl: nehotovost a rozháranost polského státního zřízení — čili „anarchie“, jak to Bobrzyński nazývá, „nierząd“ (bezvládí).

Svémi badatelskými pracemi, vykonanými v letech 1872-1877 prvním rozmachem mladistvého zájmu a činorodé, pronikavé zvidavosti, utvrdil se Bobrzyński v základním svém mínění o podstatě a smyslu dějin polských, převzatém (ovšem

¹⁾ Sejmny polskie za Olbrachta i Aleksandra (2. vyd. v Bobrzyńskiego, Szkice i studja historyczne I, 267).

jen v jakési mlhavosti a náznacích) od tehdejších představitelů polské historické vědy a „krakovské“ publicistiky, reagující na smutné následky nešťastného povstání lednového. Nabytí nezlomného přesvědčení, že bezvládí, které se v Polsku ustálilo po nezdaru oprav s vymřením Jagellovců, bylo vlastní příčinou záhuby polského státu, že tedy Poláci sami zavinili své národní neštěstí a že tudíž je mohou odčiniti především tím, když budoucí polský stát založí na zcela nových základech čili když se naučí dělati politiku, t. j. práci pro obecné dobro národa, jinak, nežli ji dělali jejich předkové.

Chtěje poskytnouti náležitého poučení o tom, čím oni hřešili a jakých vad by se měli varovati jejich současní i pozdější potomci, vydal Bobrzyński r. 1879 — tedy v 31. roce věku svého — spis, podávající krátké vyličení dějin polských až do pádu říše polské (1795) p. t. „Dzieje Polski w zarysie“ (Warszawa) o 495 stránkách.

Smělý mladý dějepisec dopustil se v něm sice mnohých věcných chyb (zvláště chronologických), ale podal jím důkaz,

že jest již vědecky zcela způsobilý, aby se odvážil vylíčit celistvý obraz dějin polských samostatně s nového hlediska, na základě vlastní znalosti pramenů dějepisných a výtěžků odborného vědeckého bádání. Velikou předností nového dějepisů polského nad jeho předchůdci bylo, že jeho spisovatel znal dostatečně průběh dějin všeobecných nebo lépe západoevropských, zvláště co do vývoje státního a společenského zřízení a že také s tohoto hlediska se díval a posuzoval průběh dějin polských a vnitřní státní i společenský vývoj Polska srovnával s vývojem států západoevropských. Vymaniv se z představy, ovládající ode dávna společnost polskou a posvěcené zvláště mesianistickou poesí polskou, že polský národ a stát šly vždycky svou zvláštní cestou, směřující k uskutečňování jistých všelidských ideálů, jmenovitě ideálu svobody, postavil se na stanovisko, se kterého vývoj států západoevropských pokládal za normální, přirozený a nutný pochod sociálně-státní a podle něho se snažil pochopiti a vysvětliti,

jak dalece a proč se vývoj Polska lišil od tohoto vývoje jaksi normálního.

Hlavní své myšlenky, vyjádřené v pojednáních shora uvedených, zasadil jen v „Přehledu dějin polských“ do rámce celkového vývoje státu a národa polského.

Jako jiné státy evropské (západní) octlo se Polsko vlivem změněných poměrů sousedských, svého územního vzrůstu a rostoucích potřeb hospodářských a kulturních okolo polovice 15. století ve stavu, kdy společnost začala si uvědomovati potřebu, aby středověké státní a společenské ústrojí, záležející v samostatnosti jednotlivých stavů, jež měly zájem jen o své zvláštní potřeby a péči o celek ponechávaly jen panovníkovi, se změnilo tak, aby všechny stavy rovnoměrně všemi svými silami, zvláště však hospodářskými, finančními, přispívaly na potřeby celku pod vedením panovníkovým, jehož obor působnosti bylo potřebí za tím účelem zesíliti a rozmnožiti, zvláště co do moci výkonné. Mezi Poláky se vyskytl záhy dostatečný počet lidí osvícených a prozíravých, kteří dovedli činiti přiměřené

návrhy, odvozené ze skutečných polských poměrů a jim vyhovující, a získali také pro své myšlenky a snahy nejpočetnější stav, zemanstvo čili nižší šlechtu, která nesouc největší státní břímě, t. službu vojenskou a hlavní tíži daní, měla největší zájem o to, aby všichni stavové stejnou měrou nesli státní břemena a aby ona sama jejich výsadami netrpěla. Na základě návrhů vzniklých v lůně šlechty staly se na rozhraní 15. a 16. století hlavně pod tlakem nebezpečí tureckého první pokrokové reformy státního zřízení, ale pokračování jejich naráželo na veliké překážky, tkvící v samé polské společnosti.

Především vysoké, doživotní a skutkem dědičné úřednictvo, které svých úřadů užívalo k vytváření velikých rodových majetků, a to hlavně na účet korunních statků, překáželo tomu, aby král jakožto představitel celostátních potřeb a zájmů se stal neobmezeným vladařem v oboru moci výkonné — tedy neobmezeným pánem nad nimi samými, kteří se pokoušeli strhnouti na sebe všechnu moc výkonnou

jakožto velmožská oligarchie. Druhou překážkou bylo vysoké duchovenstvo, opírající se o kanonické právo a rozsáhlé výsady církve, která byla státem ve státě. Třetí překážkou byla sama šlechta, v níž, když se nedařila její snaha odstraniti stavovské výsady, nabyl převahy směr, usilující o to, aby její státní břemena byla obmezena na nejmenší míru a po případě aby jich vůbec neměla a aby odměnou za ty povinnosti, jichž se zbaviti nemohla, jí byly vydány na pospas ty stavy, které byly příliš sláby, aby se jí ubránily, t. měšťané a rolníci.

Konečně ani králové nekonali to, co měli. Posledním dvěma Jagellovcům, kteří by byli mohli, třebaž ne snadno, s podporou šlechty zlomiti odpor světských velmožů a hierarchů, nedostávalo se ani přiměřeného rozumu, ani dostatečné vůle k tomu. Pozdější panovníci už se neměli vůbec o koho opřítí. Ve společnosti polské se sice i později občas vyskytovali jednotlivci, kteří ukazovali na to, že jsou nutné přiměřené opravy ve státním zřízení, ale jejich hlasy a po případě i činorodé po-

kusy o provedení oprav byly ohlušovány a utlumovány vřavou sobeckých zájmů a štvanic, vládnoucích ve společnosti nízké kulturní úrovně. Tato byla způsobena hlavně tím, že protireformační proud a jeho světový nepokrokový názor si podmanil polskou společnost, když slabý proud hnutí reformačního nestačil, aby opravám státního zřízení poskytl náležitě zesílení a spíše jim uškodil nežli prospěl tím, že je chtěl uskutečnití zároveň s radikálním řešením otázek nábožensko-církevních.

Mezinárodní postavení Polska, udržujícího se v 17. a 18. století bezvládním (jak to sarkasticky vyjadřovalo úsloví „Polska nierządem stoi“), stávalo se čím dále tím zoufalejším — a jen mimořádné oběti jednotlivců a občas se vzdouvající vlna nábožensko-(katolicko-)národního rozčilení odvracely katastrofy. Když do Polska od polovice 18. století proniklo osvícenství a romantism se svými abstraktními myšlenkami reformovati státy a společnosti, a stát polský byl už od sousedů trhán na kusy, obnoveny byly pokusy

učiniti jej novodobými opravami schopnějším k obraně a záchraně, ale bylo už pozdě.

Tuto podstatu a smysl dějin polských, toto obvinění národa, že vůdčí jeho vrstvy svou sobeckostí a nedbalostí připravily jej o jeho politickou samostatnost, dovedl Bobrzyński obléci při vši stručnosti v jasné a poutavé vypravování, vystihující hlavní proudy událostí, rozhodující situace a chvíle i přiléhavé povahopisy vůdčích osobností. Spis jeho se lišil velice svou koncepcí i svým provedením od solidní, ale těžkopádné čtyřsvazkové knihy Jos. Szujského „Dzieje Polski“ (vydané v l. 1861-1866), sepsané na způsob knihy příruční, i od jeho kratšího spisu „Historyi Polskiej treściwie opowiadanej ksiąg dwa-naście“ (z r. 1880) a proti populárním, ale značně již zastaralým spisům Lelewelovým, Moraczewského, Morawského a j., znamenal něco nového, vzrušujícího, vyzývavého a vybízejícího k odporu, a to tím spíše, že ten, kdo vyzýval, byl zřejmě osvědčený znalec a nikoliv nějaký publicista, čerpající své vědomosti dějepisné

z druhé, třetí ruky. Odborní znalci objevili sice snadno ve spise Bobrzyńského mnoho věcných chyb a vyslovili nesouhlas s mnohými jeho výklady, týkajícími se věcí, opřených o skoupé nebo nejasné prameny, věci i základního rázu, o které se pak mezi nimi a spisovatelem rozpředly diskuse a polemiky, ale nikdo nemohl popříti, že Bobrzyńského spis jest vážný spis vědecký.

Veřejné mínění zastupované deníky všech stran a odstínů napadlo Bobrzyńského způsobem téměř brutálním, podkládajíc mu úmysly nekalé, ale o spis jeho přece byl takový zájem, že Bobrzyński již r. 1880-1881 uspořádal 2. jeho rozšířené vydání, které vyšlo ve Varšavě ve 2 svazcích o 324 a 399 stránkách.

Bobrzyński byl první, jenž se odvážil říci bezohledně své mínění o stinných stránkách dějin polských, nezastíraje ani nejchoulostivějších a nejvíce ponižujících. Vidí staré, hnijící rány na těle polského národa, ale neobvazuje jich nevyčištěných obvazkem mlčení nebo omluvy, nýbrž ohledává je nejprve sondou vědecké, ne-

ohrožené, ale střízlivé kritiky; ví, že způsobuje tím bolest, ale jest přesvědčen, že uzdravení jinak jest nemožné. Bobrzyński vyslovil první jasně a určitě veřejně to, co mnozí jiní už před ním věděli nebo tušili, ale obávali se to vysloviti hlavně z obavy, aby národ neztratil důvěru a úctu sám k sobě. „Samí mistři a tvůrčové školy krakovské — praví St. Zakrzewski v nekrologu Bobrzyńského¹⁾ — čtli v knize svého žáka své vlastní pravdy, ale tak zahrocené a upravené odvozením logických důsledků, že byli zděšeni. Tak bylo u kněze Kalinky i u Josefa Szujského“.

Spis Bobrzyńského nebyl podle svědectví téhož Stan. Zakrzewského v Polsku „nikdy populární“ — a přece podává *nejzdařilejší dosud*, protože *nejpřirozenější* a s průběhem dějin všeobecných nejvíce se shodující *pojetí nebo vystižení podstaty a smyslu dějin polských* a zároveň i celkový obraz jejich. Bobrzyński nebyl nucen na svém pojetí a konstrukci čili způsobu sestavení dějin polských nic změnit

¹⁾ Kwartalnik historyczny 1935, str. 520.

ani ve 3. (z r. 1887-1888) ani ve 4. vydání (z r. 1927) své knihy.

Ač po spisu Bobrzyńského bylo vydáno několik spisů podobné povahy, které do jisté míry s ním chtěly soutěžit a po případě jej i vytlačit (což se vskutku i podařilo), jako byl zejména před válkou spis Grabienského a po válce spis Sobieského, přece žádný z nich se spisu Bobrzyńského nevyrovnal ani stavbou, ani způsobem líčení.

Základní názor Bobrzyńského, „že zahubilo nás vnitřní bezvládí a že vina pádu leží v nás samých“, si zjednal všeobecné uznání, takže spisovatel mohl ke konci 2. svazku 4. vydání (str. 321) sebevědomě napsati, že „ustálilo se již v našem dějepisectví poznání, že zahubilo nás vnitřní bezvládí a že vina pádu leží v nás samých“.¹⁾ Sama okolnost, že 50 let po

1) Za světové války se ozvala jakási reakce z obavy, že by tvrzení, že Poláci sami zavinili pád svého státu, mohlo býti využito proti snahám Poláků obnoviti svůj národní stát. Byl to zejména O. Balzer, jenž r. 1915 dovozoval, že skoro všechny vady státu polského se vyskytovaly v jiných současných státech evropských. Publicista Choloniewski dovozoval, že absolutistické státy nemohly snést ideálu svobody, zosobněného v Polsku

1. vydání vyšla kniha jeho v novém (4.) vydání, ač spisovatel v něm provedl mnohé změny podle hojných výtězků pozdějšího bádání, svědčí výmluvně o její životnosti. Tato životnost jest patrna takřka na první pohled nejen z toho, že spisovatel rozdělení dějin polských na tři období (Polska původního nebo počátečního do polovice 13. století, Polska středověkého t. j. stavovského — do konce 15. a Polska novověkého — t. j. parlamentního, ale trpícího bezvládím — do pádu říše polské) mohl po vši diskusi, jež se o to v době mezi 3. a 4. vydáním jeho knihy vedla, podržeti jako nejvhodnější ze všech jiných, nýbrž i z té výmluvné okolnosti, že jeho periodisace byla v podstatě (t. j. s malými úchytkami chronologickými) přijata od několika dějepisců, kteří pro Encyklopedji polskou, vydanou r. 1920 Polskou akademií věd, sepsali politické dějiny Polska.

Poněvadž rozeznávání období v ději-

s nimi sousedícím. Bobrzyński se proti tomu ozval po válce brožurou „Nasi historycy wobec wojny światowej“ (Kraków 1920).

nách, je-li výsledkem pronikavého přemýšlení o podstatě a smyslu jejich na základě důkladné znalosti jejich skutečného průběhu, jest věc zásadního významu pro pochopení a celé pojetí dějin — jest patrné, že Bobrzyński již v prvním vydání své knihy přišel věci na kloub, že učinil vědecký objev trvalé ceny, který však zůstal dlouho nevyužitkován. Že periodisace jest vlastně vyjádřením a rozvedením základní představy o průběhu dějin, že jest to vlastně jistá forma filosofie dějin, k tomuto poznání se dospělo v mezinárodní vědě historické teprve v době zcela nedávné po dlouhé diskusi a po mnoha pokusech o nejhodnější periodisaci dějin všeobecných.¹⁾

Jest obdivuhodné, že mladý Bobrzyński již r. 1880 v obraně své periodisace²⁾ si uvědomoval, že na jejím udržení spočívá

1) Výsledek diskuse vedené v pařížském ústředí pro dějepisnou syntesu vyjádřil *O. Halecki* v článku „La division de l'histoire en périodes chronologiques“, uveřejněném v publikaci „La Pologne au VIe congrès international des sciences historiques à Oslo en 1928“ Varsovie-Lwów 1930.

2) O pozdiziale historii polskiej na okresy (2. vydání v Bobrzyńského, *Szkice i studja historyczne* sv. I.).

cena celé jeho knihy, že podstatnými a zásadními mohou býti jedině ty výtky, které se snaží zviklati nebo povaliti kostru budoucí konstrukce dějin polských; touto kostrou že jest právě jeho periodisace.¹⁾ Proti prof. Szujskému, universitnímu dějepisci a svému učiteli, jenž periodisaci pokládal za věc školskou, methodickou a didaktickou, Bobrzyński tam dovozoval a hájil názor, že to jest zásadní otázka vědecká. Vyvraceje námitky jeho a *Kalinkovy* poukázal na to, že jeho periodisace dějin politických se v podstatě shoduje s obdobími pozorovanými ve vývoji polské literatury a umění výtvarného.²⁾

V zápětí po 1. vydání svého „Přehledu dějin polských“ vydal na obranu své knihy brožuru „*W imię prawdy dziejowej. Rzecz o zadaniu historyi i dzisiejszym jej stanowisku*“ (Warszawa 1879, 40 stran), jež obsahuje na svůj čas velmi cenný výklad o tom, co jest dějepis, v čem

1) Tamže str. 36.

2) Svých názorů obhájil Bobrzyński ještě r. 1884, kdy v „*Przewodniku naukovém i literackém*“ i v petrohradském „*Kraji*“, vydal kritiku práce *Wojciechowského*, *Podział i zakres dziejów polskich*.

záleží práce dějepiscova, co jest dějepiscova nestrannost, co jest historická pravda a p. v., zkratka stručnou theorií dějepisu, která se dnes vykládá studentům na universitě hned při počátku jejich odborného studia. Bobrzyński čelil touto knížkou svým publicistickým kritikům, kteří jej obviňovali ze stranickosti. Jeho slova, která pronesl o nestrannosti dějepiscově, že t. „nestrannosti v přesném slova smyslu nelze nikdy od dějepisce vyžadovati“, že poměrná nestrannost záleží na výši jeho hlediska nebo stanoviska, že „nestranností dějepiscovou v dobrém a příznivém toho slova smyslu nazýváme pouze jeho snahu, aby se ve svých úsudcích vymanil ze všech ohledů odporujících historické pravdě a jeho vědeckému přesvědčení“ — nepozbyla své platnosti až dosud.

Mnohem důkladnější a rozsáhlejší pojednání, jež Bobrzyński napsal, aby obhájl své názory a vůbec své zásadní pojetí nejstarší společnosti polské, nastíněné stručně v „Přehledu dějin polských“ byla jeho „Geneza społeczeństwa

polskiego na podstawie kroniki Galla i dyplomatów XII. w.“, vydaná v „Rozpravách Wydziału historyczno-filozoficznego Akademii umiejętności“, 1881 t. XIV (Kraków), vedle kteréž v témž svazku „Rozprav“ byly vydány i články Smolkův a Piekosińskiego, k téže věci se vztahující.

St. Smolka, jenž r. 1881 — tedy bezprostředně po knize Bobrzyńského — vydal svou důkladnou práci „Mieszko Stary i jego wiek“, vylíčil v ní společenské poměry původního nebo nejstaršího Polska tak, že obraz jejich se značně lišil od náčrtu, jaký podal Bobrzyński. Zejména zjistil Smolka vedle duchovenstva tři společenské vrstvy (vlastníky velkých a malých statků, na nichž spočívala služba rytířská, poddané připoutané k půdě na statečích knížecích, církevních i rytířských a nájemce půdy osobně svobodné, pracující za nájem na pronajatých pozemcích). Za podstatný znak původní svobodné vrstvy společenské pokládal individuální vlastnictví pozemkové. Bobrzyński vytýká mu za chybu, že svůj obraz založil převážně na pramenech pozdních, ze

století 13., obmezil se sám jen na zprávy čerpané z kroniky Gallovy (sepsané okolo r. 1125) a na listiny z 12. století a drže se přesného právního výkladu jejich dospěl k tomu, že ve 12. století bylo sedm společenských vrstev, z nichž tři byly ovšem již na cestě k vymizení, že lidé svobodní byli teprve v začátcích vývoje, jehož další osudy nebylo možno ještě určit a že půda nebyla prvotně individuálním vlastnictvím, nýbrž že náležela lidovým sdružením (związki) a později se stala vlastnictvím panovníkovým. Hájl také svého původního názoru, že moc panovníká na tomto základě byla velmi silná. Proti Piekosińskému, jenž vznik polského státu vysvětloval tím, že bojovní Obodriti ustupující před tlakem Němců od dolního Labe si podmanili Polany a jiné kmeny polské a že šlechta polská jsou vlastně obodritští rytíři (bojovníci), Bobrzyński se držel podání zachovaného v Gallově kronice a podle příkladu českého státu vysvětloval vznik státu polského podmaněním kmenů polských od soukmenných

Polanů, vedených domorodou dynastií Pjastovců.

V následujících letech vydal Bobrzyński několik lehce psaných, ač o důkladnou znalost pramenů se opírajících prací, kterými osvětloval a doklady i příklady zesiloval své mínění o příčinách neúspěchu a zmaru, jimiž se skončilo za Zikmunda II. Augusta nadějně hnutí usilující o opravy státní a společenské. Byla to nejprve silně politicky zabarvená veřejná přednáška „Stańczyk“, věnovaná moudrému a vlasteneckému dvornímu bláznu krále Zikmunda I., Stańczykovi, který podle Bobrzyńského (a vlastně už Mikuláše Reje) mnohem lépe rozuměl poměrům a skutečným státním potřebám nežli král. Bobrzyński použil tohoto předmětu, aby hájil politiku „stańczyků“ jako politiku založenou na historické pravdě a politiku vědeckou, která „sice žádá a domáhá se, aby důležité otázky byly co nejdříve a co nejlépe rozřešeny, ale způsobu řešení nenucuje...“¹⁾

1) *M. Bobrzyński*, Szkice i studja historyczne II, 129. Přednášku svou měl Bobrzyński v Krakově 24. února 1883 a vydal ji pak samostatně.

V článku „Stanowisko polityczne Jana Kochanowskiego“ (Przegląd polski r. 1885 sv. 73) dovozuje na základě několika básní, že Kochanowského názory politické a zejména jeho mínění o opravných snahách šlechty polské byly ohlasem názorů dvou podkancléřů (biskupa Padniewského a Petra Myszkowského), kteří sice ve svých sněmovních projevech (r. 1562 a 1563) doporučovali opravy žádané šlechtou, ale činili takové výhrady, že vlastně projevovali snahy velmožstva, aby se nic nezměnilo, a zvláště aby nebylo zaváděno něco na úkor zájmů velmožů duchovních i světských. Kochanowski jako úředník královské kanceláře a jako humanista se díval na pokrokové hnutí šlechty jako na zkažení mravů a přál si návrat k starým, opovrhovaným zvykům a mravům. Důležité je, co Bobrzyński si uvědomil o dvojím druhu humanistů v druhém jejich pokolení. „Humanism jde do služeb dvou protichůdných směrů. Vážnější část jeho začínají znenáhla seskupovati okolo sebe Karnkowski a Hosius, zahajující zápas s reformací. Druhá, početnější část se

utápí v theorii „zlaté svobody“, kterou tehdy formuluje tribun šlechtických davů Zamojski“.¹⁾ Kochanowski zaujímá však místo zvláštní.

V referátě, připraveném pro sjezd literárních historiků, konaný r. 1886 na památku Kochanowského, „O rozszerzeniu historii literatury politycznej w głąb średnich wieków“²⁾ načrtl několik zajímavých tvrzení (myšlenek), vyjadřujících jeho velmi příznivé mínění o polské literatuře politické věku 15., kterou kladl výše než literaturu věku 16. Poukázal na to, že spisovatelé (zejména Ostroróg) nechávajíce stranou vzory německé čerpali hlavně z literatury francouzské, která měla podobné zájmy jako polská, na př. o otázku poměru poddaných k panovníkovi a o právo legálního odporu. Popíral závislost jejich na politických doktrínách husitů a na středověkých doktrínách republikánských. Vyslovil domněnku, že se politická literatura polská začala velmi

¹⁾ *M. Bobrzyński*, Szkiece i studja historyczne II, 153,

²⁾ Uveřejněn byl v Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce t. V. 1886.

záhy vyvíjeti, snad již ve 13. a 12. století.

Zajímavá a důkladná práce „Prawo propinacji w dawnej Polsce“ (Kraków 1888) vznikla již v době, kdy Bobrzyński byl poslancem zemského sněmu, který se měl usnésti (r. 1888) na zrušení dosavadního práva propinačního, které dosud z dob polských bylo platné v rakouské Haliči. Sleduje osudy a změny, jaké se od nejstarších dob až do konce říše polské sběhly v otázce práva čepovati, prodávati i vařiti lihové nápoje, vrhá zároveň velice zajímavé světlo na poměry společenské a kulturní v jednotlivých skupinách stavovských a obdobích. Je viděti, jak právo propinační reagovalo na změnu v poměru jednotlivých stavů k panovníkovi i k sobě navzájem. Ač je to práce příležitostná, jest přece pracována přesnou vědeckou methodou s velikou znalostí látky a dějinného prostředí.

Ač Bobrzyński již r. 1885 se stal poslancem nejen zemským, nýbrž i říšským (v kurii velkostatkářské za okres krakovský, jsa kromě toho i členem městské rady v Krakově), a čím dále tím více byl zaměstná-

ván činností politickou a od roku 1890, kdy se stal místopředsedou zemské školní rady haličské, pohružoval se čím dále, tím více ve věci úřední a správní, přece ještě r. 1892 vyšla z jeho pera cenná práce „Karta z dziejów ludu wiejskiego w Polsce“. Jest to přednáška, kterou měl ve veřejné schůzi krakovské Akademie věd (3. května 1892) a která pak byla uveřejněna v jejím „Roczniku“ (Ročence) r. 1892 a vedle toho i v „Przeglądě polském“ a v petrohradském „Kraji“.¹⁾ Bobrzynského zajímá tu otázka, jak vy-
padala poroba selského lidu od 16. stol. do konce říše polské, a to hlavně proto, aby osvětlil aspoň do jisté míry tvrzení některých polských historiků, že „úpadek lidu vesnického byl hlavní a vlastní příčinou pádu státu“. Prostudoval sice jen sněmovní usnesení, složená ve sbírce „Volumina legum“, ale sestavil množství faktů a doprovodil svými bystrými úvahami tak, že krátká jeho práce razí cestu novému nazírání na dějiny polského rol-

¹⁾ Nové vydání vyšlo v M. Bobrzyński, Szkice i studja historyczne sv. II.

nictva. Spisovatel na jejím základě také značně změnil svá tvrzení obsažená ve 3. vydání svého „Přehledu dějin polských“ a znovu je upravil pro český překlad této knihy.¹⁾

Nastiňuje ke konci své práce program budoucího vědeckého bádání o dějinách lidu selského a ukazuje na hlavní jeho (archivní) prameny, inventáře a revise statků, berní seznamy a p. poukazuje na to, že z pouhých sněmovních usnesení se možno přesvědčiti, že selský lid má své vlastní dějiny „a že ve všeobecných dějinách národa a státu nebyl, jak se myslelo, mrtvou hmotou, nýbrž živým činitelem“. Jednal a choval se tišeji nežli šlechta, „ale práce jeho byla neméně patrná a vydatná“. Bobrzyński zde vystupuje jako přítel a obdivovatel lidu selského, jakožto skutečného, nezničitelného jádra národa a jako historik-politik nesdílí úplně obavy, že by jeho hospodářské a kulturní zvelebení jej mohlo naplniti beznárodními sobeckými snahami socialistickými, ohrožujícími vyšší vrstvy národa. „Obavy takové

¹⁾ Srov. str. 294 (pod čarou) českého překladu.

nejsou skutečně plané, ale v nich leží nové povzbuzení, aby dějiny venkovského lidu v Polsku byly co nejrychleji zbádány a vylíčeny tak, aby jeho práce, snahy, zisky byly souhlasně s historickou pravdou vtěleny v povšechný obraz našich dějin. Pak tyto dějiny nebudou pro něj cizí a lhostejné; pak, byť by se kdokoliv pokoušel, aby jej od nich oddělil, toho nedokáže, pak budeme míti nejsilnější záruku, že společně s jinými vrstvami národa i na společné základně naší národní tradice bude pracovati a spolupůsobiti“.¹⁾

Bobrzyński tedy jako politik, ač byl zástupcem velkostatkářské skupiny šlechtické, uznával potřebu, aby chudobný a kulturně zanedbaný lid rolnický byl v národním zájmu a ku předejití agitace a hnutí převrátového povznášen k blahobytu a vzdělanosti. Ač měl za to, že osvěta vyvolává v člověku mnoho nových potřeb, jichž nevzdělaný nepocituje, a může se státi pramenem hluboké nespokojenosti i převratných snah, jestliže hospodářský pokrok není s to, aby ony nové

) M. Bobrzyński, Szkice i studje historyczne II, 231.

potřeby ukáje¹⁾), přece se jako místopředseda zemské školní rady přičiňoval o rozmnožování a zdokonalování lidových škol a později jako místopředseda pracoval m. j. o rozšíření volebního práva lidu tak, že se dostal v rozpor s podolskou skupinou šlechtických statkářů.

R. 1893 vyšla (v Krakově) závažná kniha, při níž Bobrzyński spolupracoval se St. Smolkou, t. „Jan Długosz, jego życie i stanowisko w piśmienictwie“, ale poněvaď, jak v předmluvě její se praví „jest to práce společná, v níž její původcové zastřeli všecy stopy své individuální účasti podle plánu předem stanoveného“, bylo by marné se pokoušeti o provedení příslušného rozboru. Lze se jedině domnívati, že hlavy, nadepsané „Administrační práce v kanceláři Zbyhněva Oleśnického“ a „Politická škola na dvoře Oleśnického“, napsal beze vší pochyby Bobrzyński. Sepsání této knihy spadá však již do let mladistvé spisovatelské plodnosti Bobrzyńského, neboť první arch byl vytištěn již r. 1880 a spiso-

1) Tak se vyjádřil komusí sám Bobrzyński.

vatelé zadrželi pokračování tisku jen z ohledu na očekávané tehdy objevení nových pramenů, což však se ukázalo klamným. Není pochyby, že i studia, která Bobrzyński konal k napsání této knihy, dlužno pokládati za přípravu k jeho dějinám Polska.

R. 1900 vydal Bobrzyński na oslavu 500. výročí založení university v Krakově krátký článek „Z roczników Stanisława Temberskiego“ (v slavnostním spise Lvovské university¹⁾), v němž z letopisů, sepsaných profesorem krakowské university, vybral hrst faktů a obrazů k osvětlení strašné doby „potopy“, sběhlé v letech 1647-1656. „Množství podrobností, rozptýlených v proudu vypravování, poskytuje do očí bijící příklady mravní zkaženosti, která zasáhla šlechtu a duchovenstvo, dosahovala samého trůnu a vedla nejednou k ohavným zločinům“.²⁾

Jakožto politik byl Bobrzyński rozhodným polským „stańczykem“, t. j. přísluš-

1) Księga pamiątkowa Uniwersytetu Lwowskiego ku uczeniu 500-letniej rocznicy Uniwersytetu Krakowskiego. Kraków 1900.

2) M. Bobrzyński, Szkice i studia historyczne II, 191.

níkem strany uznávající daný stát, ač tento se zúčastnil dělení Polska, a pracující pro něj loyálně, nebo lépe: byl realistou, jenž kromě sobeckého využitkování politických poměrů ve prospěch polského národa v Haliči spatřoval hlavní prostředek, vedoucí k jeho povznesení nebo lépe ke skutečnému zlepšení a zesílení jeho postavení v „organické“ práci kulturní a hospodářské, snažící se na základě stávajících poměrů docílití co největšího jejich zlepšení. Poněvadž dovedl pracovat a jako muž bystrého ducha pracoval co nejúčelněji, proto mu byl již roku 1890 svěřen velmi důležitý a vlivný úřad místopředsedy zemské školní rady haličské, který při samosprávě, jaké Poláci požívali v oboru školství, měl bezmála význam polského ministerstva školství a osvěty. Vzdav se tehdy mandátu říšského zůstal nadále jen zemským poslancem. Úřad místopředsedy zemské školní rady zastával Bobrzyński až do r. 1901. Jak v něm působil a na co hlavně soustředil svůj zájem, jest viděti z toho, co o věci napsal ve III. svazku 4. vydání svého „Pře-

hledu dějin polských“: „Hlavní úkol zemské školní rady záležel v opatření takové organisace lidových škol, která by, opouštějíc šablonu všerakouskou, byla založena na poměrech haličských a vyhovovala národním aspiracím. Toho docílil zákon z 23. května 1895, který měl to štěstí, že nejen byl vydán, nýbrž i v následujících letech do všech podrobností vypracován“.¹⁾ Bobrzyński jako místopředseda zemské školní rady byl zajisté hlavním jeho původcem a vykonavatelem. „Lidovou školu haličskou možno pokládati za dílo Bobrzyńského“ — praví St. Zakrzewski.²⁾ „Její neslýchané rozšíření za jeho doby, dosažení čísla několika tisíc škol, ovšem hlavně jednotřídních, zřízení mnoha škol měšťanských, počátků školství odborného, to všecko dlužno mu přičísti k dobrému bez zmenšování zásluh finanční politiky sněmu a zemského výboru“³⁾. Reforma Bobrzyńského se setkala s nenávistnou kritikou,

1) Str. 288.

2) Kwart. histor. 1935, 531.

3) Tamžc.

a to „z kruhů, které se pokládaly za pokrokové a které šly ve směru nivelace“ — stěžuje sobě Bobrzyński,¹⁾ ale jest s to, aby se pochlubil výmluvnými čísly: „proti 2362 škol většinou jednotřídních r. 1874, bylo roku 1913 škol 5963 s takovým počtem tříd, že v nich učilo 17.097 učitelů a učitelů“ atd.

Maje značný vliv i na střední školy, ač podléhaly v nejvyšší instanci vídeňskému ministerstvu, přičiňoval se o zvýšení jejich kulturní a vědecké úrovně, zvláště tím, že pečoval o náležité vzdělání jejich učitelů a opatřování dobrých učebních knih. K jeho podnětu krakovští profesori Vincenc Zakrzewski a Anatol Lewicki vydali velmi dobré na ten čas učebnice dějepisu všeobecného a polského, jakých jsme my ještě dlouho potom neměli. Bobrzyński měl i vliv na obsazování stolic universitních a přičinil se nemálo o zřízení lékařské fakulty při Lvovské universitě.

Bobrzyński měl také význačný podíl v posilování a podporování národního

1) Dzieje Polski w zarysie t. III. 289-290.

hnutí ukrajinského, jehož vůdcové skoro současně s realistickým obratem haličských Poláků se odvrátili od t. zv. starorusství čili od směru, ztotožňujícího haličské „Rusíny“ s Rusy, Velikorusy čili „Moskaly“, a snažili se prováděti podobnou realistickou politiku jako Poláci, t. nečekajíce pomoci z Ruska získávati příznivější podmínky k samostatnému rozvoji „rusínského“ lidu jakožto samostatného národa v dorozumění s Poláky a ve shodě s nimi, ač ústupků od nich mohli jen přes odpor značné jejich části dosahovati. Téhož roku, kdy Bobrzyński se stal místopředsedou zemské školní rady (1890), zahájil místodržitel hr. Kazimír Badeni po sněmovní deklaraci profesora Juliána Romančuka (24. listopadu) jednání s Ukrajinci o jejich požadavky a začal je také plniti. Poněvadž to byly z veliké míry požadavky osvětové a školské, zvláště pak zřizování škol s ukrajinským jazykem vyučovacím, připadl hlavně Bobrzyńskému úkol je uskutečňovati. „Nejdůležitější úkol v rozvoji národní samostatnosti ukrajinské měla zemská školní rada, do které

byl povolán Aleksandr Barvyns'kyj, profesor a spisovatel a v jejímž čele stál přívrženec krakovské školy Bobrzyński“ - praví sám Bobrzyński v III. svazku svého „Přehledu dějin polských“ (298),¹⁾ naznačuje takto, že on byl při tom osobou hlavní. „Provedena byla v málo letech úplná změna školních knih pro školy lidové a střední, psaných lidovým jazykem s vyloučením všech příměsků z jazyka církevního i ruského, utvořeny technické termíny pro všechna odvětví pěstovaná ve školách, odstraněn ruský pravopis s graždankou a zaveden pravopis fonetický, lišící se na první pohled od ruského, takový, jaký už dříve byl vytvořen v Kyjevě... Se svolením sněmu otvírána ne bez jistého odporu, ale postupně gymnasia s vyučovacím jazykem ukrajinským a učitelské ústavy utrakvistické, polsko-ukrajinské, a vláda stejně jako sněm subvencemi každoročně povolovanými podporovaly kulturní a hospodářské účely různých společností, zakládaných od ná-

1) Dzieje Polski III, 298.

rodních Ukrajinců...“¹⁾ Bobrzyński rozhodl se též pro povolání Michala Hruševs'kého za profesora všeobecného dějepisu na Lvovskou universitu. Hruševs'kyj „prosadil u haličských Rusínů, že pro zřetelné odlišení od Rusů přijali jméno »Ukrajinci«. V boji s haličským rusofilstvím byl to krok důležitý a obratový“.²⁾

R. 1901 se Bobrzyński vrátil do Krakova, aby znovu působil na universitě, a to jako profesor politického práva. Odchod jeho ze zemské školní rady souvisel s nastolením nového místodržitele, krakovského profesora Lva Piniňského, mezi nímž a Bobrzyńským nebylo úplné shody co do směru školské politiky. Jako profesor mohl Bobrzyński znovu zastávat mandát poslanecký na říšské radě, a to tak, že jako velmi vlivný již poslanec, jehož mínění bývalo pro ostatní jeho soudruhy a poslance směrodatné, věnoval se více politice nežli povolání učitelskému. Jistý politický spolupracovník a blízký přítel Bobrzyńského praví o něm

1) Tamže.

2) Dzieje Polski III, 298.

v svém nekrologu, že, ač to byl znamenitý státník a politik, vynikal přece svým křišťálovým životem a že se za žádný svůj čin, za slovo ani myšlenku v průběhu své dlouhé činnosti styděti ani je skrývati nepotřeboval, ačkoliv to bylo již na půdě obecně nemravné vysoké politiky, jaká vůbec panovala ve světě.

Když okolo r. 1903 v Haliči se do popředí draly nové proudy a strany politické, které ohrožovaly dosavadní mocné postavení a rozhodující vliv konservativní strany státovců (stańczyků), a jmenovitě veliké úspěchy klidila strana národně demokratická, Bobrzyński ve spolku s poslanci Leop. Jaworským a Jos. Milewským vydal spis „Z dziejów odrodzenia politycznego Galicyi“ (Warszawa-Kraków, 1905, 521 stran), v němž suchým výčtem faktů politických, aktů úředních a číslic z let 1859-1873 dává se na jevo nebo vlastně se dovozuje, jak byla potřebná a nutná realistická politika stańczyků a usiluje se mlčky o to, aby byla přesvědčena veřejnost, že zanechání realistic-

ké politiky a zaměnění její jinou politikou, usilující o dosažení nejvyšších národních cílů převraty, není pro národ žádoucí ani nadějně. Bobrzyński napsal první část této knihy, nadepsanou „Kronika polityczna Galicyi 1859-1873“, která podává souvislý obraz politiky, jakou tehdy provozovali haličští Poláci.¹⁾

Když nitropolitické poměry haličské rychle nabývaly veliké složitosti tvořením a zápasy nových stran, domáhajících se rozšíření aktivního i passivního práva volebního a ještě více stupňovaným zápasem mezi Poláky a Ukrajinci, domáhajícími se větších ústupků kulturních i politických, a krise vyvrcholila zastřelením haličského místodržitele hr. Ondřeje Potockého od ukrajinského studenta Sičyns'kého (12. dubna 1908), byl Bobrzyński povolán za místodržitele a zastával tento úřad až do r. 1913. Hlavní věci o svých úkolech a činnosti místodržitelské pověděl sám Bobrzyński ve III. svazku

¹⁾ Srov. úvahu (zprávu) Gollovu v Čes. Čas. Hist. 1905, 90—93.

svého „Přehledu dějin polských“.¹⁾ Měl před sebou velmi těžkou úlohu uklidnit vnitřní poměry a zejména provést takovou volební reformu, aby jí širší vrstvy byly získány pro podporu vlády (spíše dosavadních držitelů moci) vídeňské i haličské a přece jí nebyly odpuzeny kruhy konservativní, šlechticko-velkostatkářské. Potíže činili velkostatkáři podolští (kteří chtěli oddáliti hrozící zesílení lidu selského, který ve východní Haliči byl ukrajinský) a k nim se připojili i polští biskupové. „Bobrzyński chápaje, že jako konservativcec nemůže jednat, má-li proti sobě biskupy, vzdal se místodržitelství“.²⁾

Již v době jeho místodržitelského vládaření velice zesílilo národní hnutí polské,

1) Str. 345 a násl.

2) Tamže 351. O rok později, tíž političtí činitelé, kteří byli proti Bobrzyńskému vedli velmi prudký boj a donutili jej, aby se vzdal svého vysokého úřadu, schválili pro Halič volební reformu téměř totožnou s návrhem Bobrzyńského, pouze s tím zvláštním rozdílem, že v ní dali ještě více hlasů živlům radikálním, protináboženským a při tom i Ukrajincům, ač bylo známo, že právě z té příčiny byl Bobrzyński vypuzen.

počítající s brzkým vypuknutím všeobecné války, kteréž Poláci použijí, aby se zbraní v ruce zápasili o znovuzřízení svého národního státu. Pilsudski organisoval bojovné družiny střelecké. Ruská vláda vědouc o tom, několikrát si na to stěžovala ve Vídni, „ale místodržitel Bobrzyński tajných sdružení střeleckých z ohledu na jejich účel odhalovati nechtěl“.¹⁾ Když na počátku světové války císař František Josef se tázal Bobrzyńského, mají-li býti legionáři Pilsudského uznáni za rovnoprávné s vojáky, Bobrzyński dal odpověď kladnou a císař ho poslechl. Ale přes to Bobrzyński, který tolik let s úspěchem prováděl politiku „organické práce“ — jak on to sám nazýval — čili politiku postupného získávání lepších podmínek a všestranného zlepšování hospodářského, kulturního a politického stavu svého národa v mezích dosažitelných možností a který mohl srovnávati pokrok, jež Poláci učinili až do světové války, se stavem, v jakém žili v Haliči za jeho mládí, neměl přece žádné důvěry v bo-

1) Tamže 349.

jovnou politiku mladší generace, představované jednak socialisty Piłsudského, jednak národními demokraty Głabińskiego a Grabského. Proto - nehledě ani k jeho již dosti pokročilému věku - zůstal v době války jen pozorovatelem.¹⁾ „Kdo všechno to prožil, procítil a přetrpěl za mnoho let, čím dále tím větší zhoršování vyhlídek nějakého nového národního povstání po roce 1863, toho náhlý obrat v otázce polské, způsobený vypuknutím války mezi mocnostmi, jež se o Polsko rozdělily, nemohl omámiti. Nevyrušovalo mě z rovnováhy, když jsem viděl, jak obě válčící strany se začaly o nás ucházeti“ — praví Bobrzyński v Předmluvě k své dvousvazkové, anonymně vydané knize „Wskrzeszenie państwa polskiego“.²⁾

1) R. 1917 byl krátkou dobu ministrem pro Halič s úkolem, aby uvedl zájmy polské v mocnářství rakousko-uherském v souhlas s programem Rakouska a Pruska v polské otázce v ruském Polsku. Již r. 1914 byl předurčen za občanského místopředsedu zemí polských, jichž by Rakousko společně s polskými legiemi dobylo na Rusku, ale průběh války rozhodl jinak.

2) Wskrzeszenie państwa polskiego. Szkic historyczny. Tom. I. 1914-1918, Kraków 1920, tom. II. 1918-1923, Kraków 1925.

Osvědčený pracovník, který si zjednal svou věcnou a namnoze nepopulární a zneuznanou práci kulturní i politickou skutečné zásluhy o národ, napsal tento spis hlavně proto, aby nestranně osvětlil „poputné rozbroje, které ve společnosti polské se rozpoutaly o otázku, která strana předvíдалa konečný výsledek [t. světové války a úsilí o obnovení polské samostatnosti] a má celou zásluhu o něj“. Jeho práce jest „prvním pokusem o dosažení dějinné pravdy těch na vždy památných let shromážděním a vyčerpáním jejich pramenů, pocházejících z obou bojujících linií. Zjištěním s pomocí jich pravdy, že všichni Poláci a všechny strany směřovaly k jednomu cíli a že každá z nich má část zásluhy, má se docílití uklidnění rozvášněných táborů.“¹⁾

Spis Bobrzyńskiego, sepsaný od osvědčeného dějepisce, který dovedl již před 40 lety proniknouti v podstatu a smysl dějin polských, od zkušeného politika, který jako jeden z vůdců strany s veli-

1) Bobrzyński použil zejména hojnou měrou literatury brožurové, vydané za války.

kými a rozsáhlými styky, znal velmi dobře situaci zahraniční, smýšlení a názory vládnoucí v rozhodujících kruzích rakousko-uherských a byl dopodrobna zpraven o domácích polských poměrech osob a stran nejen haličských, nýbrž i o poměrech v ruském a pruském Polsku — jest dodnes (a nepochybně na dlouho) nejcennější spis o Polácích a jejich politice za světové války a v prvních pěti letech po válce.

Byl-li Bobrzyńského „Přehled dějin polských“ pro národ polský drsnou obžalobou, jest „Wskrzeszenie państwa polskiego“ mnohem neutěšenějším obrazem rozbrojů a beznadějného hledání východiska ze zmatků, plynoucích z trojího směru, z trojí politické orientace a zhoršovaných osobními zájmy a ambicemi i protichůdnými sociálními tendencemi. Bobrzyński připisuje jen ruce Prozřetelnosti, „řídící běh dějin a trestající zločin rozdělení [Polska], že Poláky dovedla k vytoženému cíli“. Podle Předmluvy k II. svazku měla vítězná koalice západních mocností, jež utvořila polský stát, „dojem,

že jej vykoupila miliony svých zabitých a raněných vojáků, kdežto polský národ žádným velkým, všeobecným napětím se o své osvobození nepřičinil“. Ale ještě horší byl ten pohoršlivý, vášnivý a bezohledný zápas, který o moc a vládu mezi sebou sváděly osoby a strany po skončení světové války a který trval řadu let bez vyhlídky na skončení a ustálení vnitřních poměrů. Bobrzyński líčí tento hrozný stav pouze do roku 1923, kdy (15. března) byly hranice státu polského definitivně ustáleny a mezinárodně uznány. „V politice těch čtyř let [t. 1918-1923] — praví Bobrzyński v Předmluvě k II. svazku — neměl jsem osobně účastenství,¹⁾ díval jsem se na události daleko od míst, ve kterých se děly, ale prožíval jsem je vším ohněm svého citu. Moje dlouholetá zkušenost ve veřejných záležitostech mi usnadňovala kritiku lidí, jejich jednání a opatření, jež dělali, a všechno to

1) Zcela trpným pozorovatelem Bobrzyński přece nebyl, neboť byl několikrát žádán o vyslovení svého mínění; jmenovitě se účastnil porad k vydání ústavy nového státu (před r. 1921) a v pracích o reformě státní správy.

daleko se rozcházelo s tím, po čem toužil vřelý vlastenecký cit pro vzkříšené Polsko. Kritika dopadala temně a dojmy byly nejednou bolestné“. „Povězme otevřeně: skoro všecko, co se v Polsku dělo na poli obnovení státu a jeho vlády: kladení zájmů stranických proti zájmům státním, zájmů stran proti dobru obecnému, pohoršlivý diletantism měnicích se vlád a neschopnost administrace, to všecko mohlo opravňovati cizinu k mínění, že polský národ v době svého staletého neštěstí se neuzdravil, nenabyl dospělosti, mohlo i národ sám zbavovati naděje, zdali ze všech nesnází a překážek... vyjde vítězně a svou budoucnost si zajistí“. Ale Prozřetelnost opět Polsko zachránila. Když Polsko bylo ohroženo tažením ruských bolševiků — stal se zázrak, „že národ polský získal opět své historické poslání jako hradba křesťanstva a zároveň s ní víru ve svůj státní život“.

Bobrzyński, který měl veliký podíl na tom, že před válkou z Haliče se stala spořádaná země s ustálenými již tradicemi správními a zkušeným úřednictvem,

prožíval zajisté těžké chvíle, když na př. tak zv. likvidační komise, ve které zasedali socialista Daszyński, lidovec Witos a národní demokrat hr. Skarbek (příslušníci stran, jejichž radikální a převratové snahy i jednání se Bobrzyńskému nelíbily), „spatřovala svůj úkol v boření řádů »rakouských« v Haliči, neuvědomujíc sobě, že národní zájem vyžaduje, aby byla udržena dosavadní administrace, která byla v rukou úředníků Poláků, pokud nebude nahrazena lepší“.¹⁾ Těžce nesl, že do jiných částí Polska nebyli povoláváni zkušení úředníci haličtí a když, tedy ne podle své způsobilosti, nýbrž podle doporučení a známosti, často takoví, kteří se v Haliči neosvědčili.

Posledním vědeckým spisem Bobrzyńského bylo r. 1927 4. vydání „Dzieje Polski w zarysie“, které bylo doplněno r. 1931 III. svazkem, obsahujícím „Dzieje porozbiorowe“ čili polské dějiny od rozdělení Polska (1795) do r. 1923. Tento přídatek byl nezbytný už proto, že jiné spisy o dějinách polských (Lewického,

¹⁾ Dzieje Polski, 4. vydání t. III, 388-389.

Grabieńskiego, Sobieského a t. d.) vypravovaly dějiny polské až do nejnovější doby. Potřeba znáti tyto dějiny se všeobecně pociťovala a sám spisovatel tohoto nekrologu, když vydával překlad spisu Bobrzyńskiego, snažil se potřebě té vyhovětí tím, že na konec jeho knihy přidal stručný „Přehled věcí polských od r. 1795 až do doby naší“. Bobrzyńskiego „porozdělové“ dějiny Polska vynikají nadě všeckny jiné spisy svého druhu jak pojetím, slohem a uměním lapidárně vyjadřovati podstatu a smysl událostí, tak i velikou znalostí faktů, zvláště těch, které se děly od jeho zralého věku, a těch, jichž sám byl spolutvůrcem.

Nové (4.) vydání „Dějin“ Bobrzyńskiego se na první pohled neliší od vydání předcházejícího, ale když je mezi sebou srovnáváme pečlivěji, shledáme, že Bobrzyński především v odstavcích jednajících o literatuře jednotlivých období a otázek buď vyjadřuje své hledisko a jej hájí nebo i přijímá výtěžky nového bádání a jinak vyjadřuje průběh událostí. V textu vlastním sice mnoho nezměnil,

ale i při stručném vyjadřování se vypořádal s nejdůležitějšími novými výtěžky bádání a tím dodal svému spisu nové svěžesti. Tím pak, že jej rozšířil ještě o jeden svazek, učinil jej vědecky nepostradatelným, neboť jeho individuální pojetí dějin „porozdělových“, jeho kritika činů a snah osob jednotlivých, třebaž že prováděná s hlediska jeho politického, konservativně-šlechticko-statkářského realismu, s hlediska posuzujícího zásadně nepříznivě pokusy o násilné, revoluční znovuzřízení Polska, má do sebe značnou míru nestrannosti, ježto jeho hledisko jest poměrně vysoké; záleží hlavně ve srovnávání polských snah s obecnou politickou situací v daných chvílích. Bobrzyński dovede se vmýšleti do situace a nálady určité doby a jejich událostí a proto jeho genetický výklad je zcela přijatelný.

Velice vhodný jest na př. jeho výklad o „Velké poesii národní“ — t. o poesii Mickiewiczově, Krasińského a Słowackého: „Nedostávalo se naší romantické poesii a jejímu vlivu na společnost té korektury,

jakou dává opravdová věda... Celé pokolení bylo bez vlastních universit... bez zástupu lidí oddávajících se odborně pěstění vědy, bez knihoven a laboratoří. Politika a poesie vtrhly do oboru vědy a ovládly ji... Pro národ nebyla učitelkou života pravá historie, nýbrž doktrinářská fikce... Básníci nemohli se nechat předstihnouti historiky... Národ, který jako bojovník svobody měl plniti úlohu Krista národů, bylo potřebí líčiti jako ideál schopný úlohy mučednické, jako vyšší nad jiné nyní i v jeho dějinné minulosti... Vlivem takového hlediska, s něhož hleděla poesie i historická škola Lelewelova s ní spletená, musela polská společnost žiti poetickým mythem“ (str. 158-159). Vůbec náladu a život společnosti polské po povstání listopadovém (1830) vyličil Bobrzyński při vši stručnosti velmi zdařile.

O povstalecké politice polské emigrace soudí nepříznivě a vytyká mimo jiné, že tehdejší, dnes oslavovaná spolupráce Poláků s Maďary, vypadala ve skutečnosti pohoršlivě. „Roztržka její [emigrace] ve dva vzájemně se potírající tábory rostla

den ode dne, a ukázalo se to jasně již v maďarském povstání, ve kterém generálové polští, Wysocki na jedné a Dembiński s Bemem na straně druhé, potírajíce se navzájem u vlády maďarské, dávali pohoršlivý příklad roztržky“ (189).

Posuzuje nepříznivě vznik povstání lednového i jeho původce, vůdce a účastníky, odsuzuje zároveň příkře (a to podle všeho právem) i činnost nebo spíše jednání Wielopolského, jenž podle něho by byl mohl utlumit revoluční proud, kdyby se byl obratně chopil osvobození rolnictva, poněvadž v něm právě ode dávna přívrženci a hlasatelé povstání spatřovali hlavní jeho zbraň a základ. Kdyby byl po zrušení „Rolnické společnosti“ zrušil ihned robotu, byl by pro sebe získal celý tábor demokratický.

Velmi cenná a zajímavá jsou místa týkající se „staňčictví“, zejména pak jeho vzniku. Aby tento politický realism se ujal a získal aspoň nejvzdělanější kruhy společnosti polské, k tomu bylo potřebí vyvrátiti dosavadní romantickou, lelevelowskou představu o smyslu dějin

polských. To mohli s úspěchem udělati jen dějepisci „se zbraní dějinné pravdy“. „Učinili to Valerián Kalinka a Josef Szujski“ — a dlužno dodati: jejich vývody dovedl nedostizným způsobem ve formě nástinu celých dějin polských zesílit, rozvésti a celé společnosti polské vsugerovati jejich žák Bobrzyński.

Jest přirozeno, že o dějinách haličských píše Bobrzyński od počátku let 80tých jako jejich účastník a na mnoze i původce a že jako dobrý znalec své současnosti a máje zprávy úřední i neúřední o tom, co se dělo před tím aspoň až od r. 1859 počínaje, poskytuje velmi spolehlivé poučení. Jest to zejména ukrajinská otázka haličská, které věnuje vzláštní kapitolu a kterou líčí v celku nestranně. Velmi poučné jsou odstavce o vývoji a vzrůstu nových, předválečných polských stran politických vůbec a v Haliči zvláště, zejména strany socialistické a národně demokratické. Této strany jest Bobrzyński rozhodným odpůrcem, poněvadž mařila jeho „organickou“ práci svým přepratým nacionalismem (který se obracel přede-

vším nepřátelsky proti Ukrajincům, které Bobrzyński se naopak snažil získati pro dohodu a klidné soužití s Poláky) a provedla roztržku ve straně „staňčiků“, získavši na svou stranu podolské šlechtické statkáře.

Vypravování o událostech sběhlých za světové války a po ní není pouhým výtahem z Bobrzyňského spisu „Wskrzeszenie państwa polskiego“ a liší se od něho zejména v tom, že Bobrzyński při vši stručnosti více kritisuje a hodnotí. Zejména nepříznivě posuzuje některé skutky a opatření Piłsudského.

Jednou z nejzajímavějších věcí jest dosti nejasné osvětlení otázky, jak si polští politikové představovali rozsah a hranice obnoveného Polska, zvláště když už mohli počítat s jistou porážkou ústředních mocností. To vyzírá zvláště z memoranda Romana Dmowského, podaného mírové konferenci pařížské. „Nestavě už do popředí zásady ethnografické, o kterou se dříve opíral, opřel se o potřebu utvořiti stát polský silný, úplně nezávislý, jenž by byl s to, aby se staral sám o sebe, »aby byl hradbou proti nátlaku německé-

mu a zároveň se bránil proti silám rozkladným«, nepochybně Ruska“. Dmowski chtěl, aby obyvatelstvo bylo co možná jednotné. Aby Poláci ovládali celé prostranství zemí východních, k tomu je pokládal za slabé, ale poněvadž tam mimo ně není jiného kulturního živlu, tedy „politický program budoucnosti těchto východních polských provincií nelze řešiti“. „Utvoření samostatného státu litevského (v hranicích historických) a ukrajinského by znamenalo buď anarchii nebo panství cizích Němců. Návrat těchto zemí k Rusku by měl za následek ne menší anarchii a stagnaci v oboru duševním a hospodářském“. Proto navrhoval Dmowski, aby západní část východních provincií polských, kde živel a vliv polský má převahu, připadla státu polskému a východní jejich část Rusku. Území s převahou obyvatelstva litevského mělo být zorganizováno jako zvláštní celek, sloučený s Polskem na zásadě autonomie.

Tento program Bobrzyński zamítá a místo něho by chtěl míti „návrat k historické tradici polské, k autonomii a fede-

raci národů, kteří bývali s Polskem spojeni“ (398). Dmowskému a národní demokracii vytýká, že zamítali federaci a autonomii a naopak žádali, aby bylo prováděno bezohledné popoľštovávání Ukrajinců. Poukazuje na to, že ethnografická zásada Wilsonova nezůstala na mírové konferenci zachována a že „nejlepším příkladem uznání politických požadavků bylo, že českému státu byly přiznány okresy německé, polské, slovenské ba i rusínské, tyto poslední za tím účelem, aby Čechům bylo přes východní Halič otevřeno přímé spojení s Ruskem“. Kdežto však vůdce českého národa Masaryk dovedl všechny „tyto požadavky vymoci [„wytargować“] na koalici, Dmowski se se svými požadavky setkal s rozhodným odporem toho či onoho člena konference“.

O Česích mluví Bobrzyński několikrát jak ve III. svazku svých „Dziejów“, tak v II. svazku svého „Wskrzeszenia“ — ale neprozrazuje ani sympatií ani porozumění pro ně, jejich postavení a snahy. Jmenovitě nastiňuje (v celku podle pravdy) zápas o Těšínské Slezsko. Podle Bob-

rzyňského usilovali Čechové, aby haličská „Ruš“ (= Ukrajina), hraničící s Podkarpatskou Rusí, odpadla od Polska a dodává k tomu: „O získání takovéhohoto souseda Polsku pracoval mnoho let nejhorlivěji Dmowski“ (Wskrzeszenie II, 89). Vytýká mu též, že se přičiňoval o rozbití Rakouska-Uherska. „V Polsku nechybělo politiků, kteří v udržení Rakousko-Uherska spatřovali ochranu před našim rozdrčením od Němců a Ruska. Stalo se jinak. Rakousko bylo rozbito. Dmowski triumfoval, neboť jeho práce přičiňující se o utvoření státu československého byla korunována výsledkem“. (Tamže II, 90).¹⁾

Mluvě (Dzieje III, 251-252) o zamýšlené cestě císaře Františka Josefa do Haliče r. 1868 praví: „Záměr této cesty...

¹⁾ Že Bobrzyňskému jako jednomu z hlavních představitelů jeho směru bylo trnem v očích Slovensko a Podkarpatská Rus jakožto součástka Československé republiky, o tom mě přesvědčila hodinová asi rozmluva s ním, ke které mě pozval (do Grandhotelu) za mého pobytu v Krakově v září r. 1929. Kladl mi mnoho otázek týkajících se vnitřních poměrů slovenských, z nichž jsem usuzoval, jak vřele by si přál, aby se Slovensko od našeho státu odtrhlo.

účinkoval silně na Poláky zvláště proto, že mnozí z nich pochopili, že jejich národní zájem nedovoluje, aby podporovali české politické plány. Kdyby Čechové získali v monarchii podobné postavení jako Maďaři, odstrčili by Halič na daleký konec a v zahraniční politice by podporovali sblížování s Ruskem“.

O panování českého krále Václava II. podržel sice Bobrzyňski i ve 4. vydání svých „Dziejów“ tvrzení, že mělo příznivý vliv na další rozvoj Polska, ale oslabil je tvrzením (kterého v předchozích vydáních není), že starostové, které Václav jako své zmocněnce a vladaře do Polska posílal, byli Němci nebo poněmčení Slezané, kteří se opírali o německé obyvatelstvo v Polsku a podporovali germanisaci. Společnost polská se brzy přesvědčila, že podlehla cizímu jhu a že jí opravdu hrozí germanisace“ (I, 159). O českém jařmu mluví Bobrzyňski již v článku „Bunt Wójta Alberta“ z r. 1877 (str. 164 podle 2. vydání ve Szkiecach i studjach I.).

Bobrzyňski našeho národního a vědec-

kého života neznal, neměl o něj zájem a jeho styky s českými dějepisci a právníky byly zcela nahodilé a povrchní. Ani s českými politiky neměl styků valných, zvláště když r. 1890 přestal býti říšským poslancem. Čechové byli pro něho „quantité négligeable“. Byl typickým staňčíkem, ale mnohem sopečťějšího odstínu, nežli byl dobré u nás paměti Julián Dunajewski. Avšak jeho práce vědecká i jeho úspěšná činnost politická vzbuzovala u nás úctu. Prof. Goll brzy po uveřejnění 3. vydání jeho „Přehledu“ se staral, aby kniha byla přeložena do češtiny a chtěl původně za překladatele získati prof. Jindř. Vančuru.

Spisovatel tohoto nekrologu a překladatel jeho „Přehledu“ má za to, že obsahem nekrologu dal dostatečně na jevo, že náleží mezi ty, kdož s vysokého hlediska se dívajíce a činnost Bobrzyńského posuzující, pokládají jej za šťastného průkopníka novodobého, dodnes a dlouho ještě platného pojetí dějin polských. Bobrzyński byl svým založením politik, ale dříve nežli se věnoval činnosti politické, připravoval se k ní pronikavým

odborným studiem dějepisu, aby poznal skutečný stav minulého vývoje, na který politikovi jest navazovati, má-li se dodělati úspěchu. Chtěl poznati historickou pravdu, chtěl býti objektivní a, jak shora bylo ukázáno, dovedl už v sedmdesátých letech správně vymeziti historickou objektivnost. Hodnotil události historické, vyslovoval soudy příznivé i nepříznivé o osobách i věcech, měl své určité přesvědčení politické a náboženské, byl věřící, církvi oddaný katolík, měl konservativní světový názor a sociální snahy, ale nepřekrcoval faktů — aspoň ne vědomě. V jeho domyslech, jimiž doplňoval zjištěné události, jest leccos neoprávněného, mylného, přemrštěného, ne však vědomě a úmyslně vymyšleného. Pro Bobrzyńského jako politika byla „historia vitae magistra“, pojímal dějiny v celku pragmaticky, ale střehl se vkládati do nich to, co by si byl přál tam míti — přestával jen na tom, že s politováním vytýkal, že to tam není. Ač horlivý věřící katolík, který se těšil z toho, že nevíťezila v Polsku reformace, nebyl

přece nadšen vítězstvím protireformace a nastínil ostrým pérem její vady a její neblahý vliv na dějiny polské. Ani z jeho nepříznivých výroků o našem národě nelze vyvozovati, že nebyl dost objektivní, nýbrž prostě, že nás neznal. Byli jsme v jeho rozhledu po světě příliš malí, aby se o nás náležitě poučil — a najednou ve světové válce na nás narazil jako na překážku ve svých plánech znovuzřízení Polska. Byl již v letech, kdy se utkvělé myšlenky nesnadno pozměňují. Mimo to, jak to kdosi z lidí jemu velice blízkých (jenž pode jménem „Stańczyk“ po jeho smrti uveřejnil jeho povahopis) vyjádřil, v osobě i činnosti Bobrzyńského byl přiměřeně sharmonisován realism s romantismem. Romantism jeho se uplatňoval v jeho představě budoucího velikého Polska, které mělo býti mnohem větší a co do hranic svých mnohem dokonaleji zabezpečeno nežli byla stará říše polsko-litevská v době svého největšího rozsahu. Mělo to býti Polsko „od moře k moři“ — a všecko, co by tomu bylo na překážku, mělo zmizeti. Všichni Poláci, kdekoliv by byli

v sousedství Polska, měli býti do něho pojati, ale jiní národové neměli býti z něho vyloučeni, jestliže toho bylo potřeba k jeho zaokrouhlení.

Bohužel že politiků, kteří podobně jako Bobrzyński se dívají na Čechy a Československo, je dosud mezi Poláky mnoho, ač by bylo v zájmu polské politiky, aby i tuto malou hvězdu zařadila do výpočtů, které provádí v politickém vesmíru, poněvadž se z něho prostě vyloučiti nedá.

HLAVNÍ SPISY MICHALA BOBRZYŇSKÉHO.

Neúplný seznam, dosti však podrobný, byl uveřejněn v článku *† prof. Stanislava Zakrzewského*, Michal Bobrzyński. Próba charakterystyki historyka: Kwartalnik historyczny, rocznik XLIX (1935) str. 535-539.

Pro účely českého nekrologu stačí, budou-li uvedeny jen práce knižní a takové, které byly uveřejněny ve vědeckých časopisech a měsícnících s vynecháním prací uveřejněných v novinách.

O ustawodawstwie nieszawskiem Kazimierza Jagiellończyka.

W Krakowie. Nakł. i w drukarni uniwersytetu Jagiellońskiego, 1873.

O dawnem prawie polskiem, jego nauce i umiejętnem badaniu:

Niwa 1873. *Żołdźtni otisk* Warszawa 1874. *Druhé vydání v:* Mich. Bobrzyński, *Szkice i studja historyczne*, t. II., Kraków 1922.

Wiadomości o uchwalach Zjazdu piotrkowskiego w r. 1406

i 1407: Rozprawy Wydziału historyczno-filozoficznego Akademii Umiejętności 1874, I.

Correctura statutorum et consuetudinum regni Poloniae anno

1532 decreto publico per Nicolaum Taszycki, Bernardum Macieiówski, Georgium Myszkowski, Benedictum Izdbieński, Albertum Policki et Nicolaum Koczanowski confecta et conventioni generali Regni anno 1534 proposita v: Starodawne prawa polskiego pomniki, tomus III, Kraków 1874.

Wiadomość o kodeksie rękopiśmiennym Mikołaja Lubomirskiego stanowiącym zbiór prawa polskiego z połowy XVI. stulecia v: Przewodnik naukowy i literacki, Lwów 1874, I.

O założeniu wyższego i najwyższego sądu prawa niemieckiego na zamku krakowskim v: Rozprawy Wydziału historyczno-filozoficznego Akademii Umiejętności 1875 a zvláště.

Sejmy polskie za Olbrachta i Aleksandra v: Ateneum, Warszawa 1876. Druhé vydání v: Mich. Bobrzyński, Szkice i studia historyczne. T. I. Kraków 1922.

Historia prawa niemieckiego w zarysie, Kraków 1876.

Kazania sejmowe Skargi. Wykład publiczny, miany w d. 29. marca 1876 w Krakowie. Kraków 1876. Druhé vydání v: M. Bobrzyński, Szkice i studia historyczne. T. II, Kraków 1922.

O nieznanym ukladzie prawa polskiego przez Jana Sierakowskiego r. 1554 v: Rozprawy Wydziału filozoficzno-historycznego Akademii Umiejętności 1877, VI.

Stanisław Zaborowski. Studium z literatury politycznej polskiej v: Przewodnik naukowy i literacki, Lwów 1877. Druhé vydání v: Mich. Bobrzyński, Szkice i studia historyczne sv. II, Kraków 1922.

Kilka słów o najnowszym ruchu na polu naszego dziejopisarstwa v: Niwa 1877, XII.

Bunt wójta krakowskiego Alberta r. 1311. Wykład publiczny miany w listopadzie 1876 r. w Krakowie v: Szkice i studia historyczne t. I. Kraków 1922.

Tractatus de natura iurium et bonorum regis et de reformati ne regni ac iusdem reipublicae regimine, quem in lucem edidit Stanislaus Zaborowski, regni Poloniae thesauri notarius v: Starodawne prawa polskiego pomniki t. V., Kraków 1878.

Clarissimi baronis Ioannis Ostrorog iuris utriusque doctoris

Monumentum pro comitiis generalibus regni sub rege Casimiro pro reipublicae ordinatione congestum, tamže.

Tractatus de potestate papae et imperatoris respectu infidelium traditus oecumenico concilio per Paulum Vladimiri, decretorum doctorem... Tamže.

Liber de doctrina potestatis papae et imperatoris editus contra Paulum Vladimiri Polonum in sacro Constantiensi concilio per Johannem Falkenberg, ordinis praedicatorum. Tamže.

Tractatus de ordine cruciferorum et de bello Polonorum contra dictos fratres ad confutanda scripta Johannis de Bambergae (Johannis Falkenberg) in sacro Constantiensi concilio per Paulum Vladimiri Polonum praesentati. Tamže.

Dzieje Polski w zarysie, Warszawa 1872.

2. vydání ve 2 svazcích Warszawa 1880.

3. vydání ve 2 svazcích Warszawa 1887-88.

4. vydání ve 3 svazcích Warszawa, Kraków, Lublin, Łódź, Poznań, Wilno, Zakopane 1927 a 1931.

Vedlejší titul III. svazku: *Dzieje porozbiorowe.*

W imię prawdy dziejowej. Rzecz o zadaniu historyi i dzisiejszym jej stanowisku. Warszawa 1879.

Druhé vydání v: Mich. Bobrzyński, Szkice i studia historyczne, t. I., Kraków 1922.

O podziale historyi polskiej na okresy. Warszawa 1880.

Druhé vydání v: Mich. Bobrzyński, Szkice i studia historyczne, t. I., Kraków 1922.

Geneza społeczeństwa polskiego na podstawie kroniki Galla i dyplomatów XII w. v: Rozprawy Wydziału historyczno-filozoficznego Akademii Umiejętności t. XIV 1881. Druhé vydání v: Mich. Bobrzyński, Szkice i studia historyczne, t. I, Kraków 1922.

Decreta in iudiciis regalibus tempore Sigismundi I. Regis Poloniae anno 1507-1531 Cracoviae celebratis lata ex actis originalibus in archivo regni Galiciae Cracoviensi

- v: Starodawne prawa polskiego pomniki t. VI., Kraków 1881.
- Acta expeditionum bellicarum palatinatus calissiensis et posnaniensis in Valachos et in Turcas a. 1497-1498 in archivo regio posnaniensi asservata.*
Tamże t. VII., Kraków 1882.
- Puncta in iudiciis terrestribus et castrensibus observanda anno 1544 conscripta.* Tamże t. VII, Kraków 1882.
- Abbreviatio processus iuridici vigore constitutionis conventus generalis Varsoviensis a. 1641 confecta. Ex actis in archivo regni Galicie Cracoviae asservatis.* Tamże t. VII, Kraków 1882.
- Stańczyk. Odczyt publiczny miany w Krakowie dnia 24. lutego 1883,* Kraków 1883. *Druhé vydání v:* Mich. Bobrzyński, Szkice i studja historyczne t. II, Kraków 1922.
- Jan Ostroróg. Studium z literatury politycznej XV. stulecia* v: Pamiętnik Wydziału historyczno-filozoficznego Akademii Umiejętności. Tom V., 1885. *Druhé vydání v:* Mich. Bobrzyński, Szkice i studja historyczne t. II., Kraków 1922.
- Stanowisko polityczne Kochanowskiego* v: Przegląd polski 1885, sv. 73. *Druhé vydání v:* Mich. Bobrzyński, Szkice i studja historyczne, Kraków 1922.
- O rozszerzeniu historii literatury politycznej w głąb średnich wieków. Referat na zjazd im. Kochanowskiego 1884 r.* v: Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce, t. V. Akademia Umiejętności w Krakowie 1886. *Druhé vydání v:* Mich. Bobrzyński, Szkice i studja historyczne, t. II., Kraków 1922.
- Prawo propinacji w dawnej Polsce,* Kraków 1888. *Druhé vydání tamże.*
- Karta z dziejów ludu wiejskiego w Polsce. Odczyt na posiedzeniu publicznem Akademii Umiejętności w Krakowie* dnia 3. maja 1892, v: Rocznik Akademii Umiejętności 1892, Przegląd polski 1892 III., Kraj 1892 N. 42., 45.-50. *Nové vydání v:* Mich. Bobrzyński, Szkice i studja historyczne t. II., Kraków 1922.
- Společně se Stan. Smolkou: *Jan Długosz, jeho życie i stanowisko w piśmienictwie,* Kraków 1893.
- Galizien v: Österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild,* Wien 1894 (str. 180-238).
- Ż roczników Stanisława Temberskiego* v: Księga pamiątkowa Uniwersytetu Lwowskiego ku uczczeniu 500letniej rocznicy Uniwersytetu Krakowskiego, Kraków 1900. *Druhé vydání v:* Mich. Bobrzyński, Szkice i studja historyczne t. II., Kraków 1922.
- Statut Rady szkolnej krajowej galicyjskiej. Studium prawnopolityczne.* Kraków 1893.
- Rozmiary niebezpieczeństwa,* Kraków 1904.
- Společně s Wł. Jaworským a Jos. Milewským: *Ż dziejów odrodzenia politycznego Galicyi 1859-1873.* Warszawa-Kraków 1905.
- Juljan Dunajewski, charakterystyka historyczna.* Kraków 1908.
- Mowa wypowiedziana na 36. posiedzeniu przy dyskusji jeneralnej nad prowizorjum budżetowem na r. 1908.* Kraków 1908.
- Dyalog o zasadach i kompromisach,* Kraków 1916.
- Rozmowa między trzema Polakami: z Warszawy, Poznania i Krakowa.* Kraków 1916.
- Nasi historycy wobec wojny światowej.* Kraków 1920.
- O zespoleniu dzielnic Rzeczypospolitej.* Kraków 1920.
- Wskrzeszenie państwa polskiego. Szkic historyczny.* Tom I. 1914-1918, Kraków 1918, tom II. 1918-1923, Kraków 1925.
- Szkice i studja historyczne. Ż przedmową prof. Stan. Estreichera,* 2 svazky Kraków 1922.